Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
VERICY TRSTENJAK
przedstawiona w dniu 6 grudnia 2011 r.[1]

Sprawa C-472/10

Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság
przeciwko
Invitel Távközlési Zrt
[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym

złożony przez Pest Megyei Bíróság (Węgry)]

Ochrona konsumentów — Dyrektywa 93/13/EWG — Artykuł 3 ust. 1 w związku z pkt 1 lit. j) i pkt 2 lit. d) załącznika — Artykuły 6 i 7 — Nieuczciwe postanowienia w umowach konsumenckich — Postanowienie umowne uprawniające przedsiębiorcę do jednostronnej zmiany postanowień umowy bez uzasadnionej przyczyny oraz bez wyraźnego określenia metody zmiany ceny — Nieuczciwy charakter postanowienia umownego — Skutki prawne stwierdzenia nieuczciwego charakteru postanowienia umownego w wyniku wytoczenia powództwa w interesie publicznym — Powództwo grupowe — Skutek erga omnes orzeczenia sądu krajowego stwierdzającego nieuczciwy charakter postanowienia umownego

I – Wprowadzenie

1. Podstawą niniejszej sprawy jest wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez węgierski Pest Megyei Bíróság (sąd okręgowy w Peszcie, zwany dalej „sądem krajowym") zgodnie z art. 267 TFUE, w którym to wniosku Trybunałowi zostało przedstawionych szereg pytań dotyczących wykładni dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich[2]. Niniejsza sprawa stanowi dla Trybunału okazję do wyjaśnienia, w ramach wykonywania przysługujących mu kompetencji w zakresie wykładni, dalszych kwestii prawnych dotyczących tej dyrektywy. Jak wskazuje bowiem znaczna liczba wniosków o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, pomimo że od chwili jej wydania dyrektywa pozostała w przeważającej mierze niezmieniona, jest ona jednak nadal źródłem wielu wątpliwości prawnych zarówno w zakresie prawa materialnego, jak i procedury. Należy w związku z tym zauważyć, że

1 — Język oryginału opinii: niemiecki.
Język postępowania: węgierski.

2 — Dz.U. L 95, s. 29.

dyrektywa 93/13 została jedynie nieznacznie zmieniona przez przyjętą niedawno przez Parlament Europejski i Radę dyrektywę 2011/83/UE w sprawie praw konsumentów[3], zmierzającą do pełnej harmonizacji krajowych przepisów w zakresie ochrony konsumentów; zmiany te nie wpłyną przy tym na rozstrzygnięcie kwestii prawnych podniesionych w niniejszej sprawie.

2. Podstawą wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym jest spór pomiędzy Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság (węgierskim urzędem ochrony konsumentów, zwanym dalej „powodem") a spółką Invitel Távközlési Zrt. (zwaną dalej „pozwaną") w przedmiocie skuteczności określonego postanowienia umownego, które pozwana stosuje zazwyczaj jako część swojego wzorca umownego w umowach z klientami oraz które przyznaje jej uprawnienie do następczego przedstawienia klientom w rozliczeniu określonych kosztów i wydatków na poszczególne usługi, których metoda obliczania nie jest określona w umowie. Powód, który z tej okoliczności wnosi o nieuczciwym charakterze tego postanowienia umownego, żąda przed sądem krajowym, po pierwsze, stwierdzenia bezskuteczności spornego postanowienia umownego, a po drugie, zwrot kosztów i wydatków, o których mowa.

3. Poprzez pierwsze pytanie, składające się w rzeczywistości z dwóch pytań częściowych, sąd krajowy zmierza w istocie do ustalenia, w jaki sposób należy w porządkach prawnych państw członkowskich ukształtować system ochrony konsumenta, stworzony przez ustawodawcę Unii w dyrektywie 93/13, aby cel ten został osiągnięty. Zasadniczą kwestią jest pytanie o wymogi, jakie dyrektywa 93/13 stawia w odniesieniu do przyznania organizacjom konsumenckim możliwości samodzielnego występowania przed sądem w interesie konsumenta przeciwko nieuczciwym postanowieniom umownym. Sąd krajowy zmierza także do ustalenia, jakie skutki prawne może, na gruncie krajowego porządku prawnego, wywierać wyrok sądu krajowego stwierdzający, że określone postanowienie umowne jest nieuczciwe. Pytanie drugie od wymienionych powyżej pytań pod względem tematyki odróżnia okoliczność, że jego przedmiotem jest ewentualne zakwalifikowanie spornego postanowienia jako „nieuczciwego" w rozumieniu dyrektywy 93/13.

II – Ramy prawne

A – *Prawo Unii*

4. Zgodnie z art. 1 ust. 1 dyrektywy 93/13 jej celem jest zbliżenie przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących nieuczciwych postanowień umownych w umowach zawieranych pomiędzy przedsiębiorcą a konsumentem.

5. Zgodnie z art. 3 dyrektywy:

„1. Warunki umowy, które nie były indywidualnie negocjowane, mogą być uznane za [uznaje się za] nieuczciwe, jeśli stoją w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, [jeżeli wbrew wymogom dobrej wiary] powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta.

[…]

3 — Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.U. L 304, s. 64). W następstwie ogłoszenia tej dyrektywy w *Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej* w dniu 22 listopada 2011 r. państwa członkowskie zobowiązane są do jej wdrożenia do krajowych porządków prawnych do dnia 13 grudnia 2013 r. Artykuł 32 tej dyrektywy, wprowadzony do dyrektywy 93/13 jako art. 8a, nakłada na państwa członkowskie obowiązek informowania Komisji o uchwaleniu określonych przepisów krajowych, a mianowicie w odniesieniu do poszerzenia zakresu kontroli treści zgodnie z art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13, a także wprowadzenia krajowych wykazów postanowień umownych, uznanych za nieuczciwe. Uchwalenie dyrektywy o prawach konsumentów zbiegło się w czasie z przedstawionym w dniu 11 października 2011 r. przez Komisję projektem rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wspólnych europejskich przepisów dotyczących sprzedaży [COM(2011) 635 wersja ostateczna]. Projekt ten przewiduje wprowadzenie europejskiego prawa umów jako opcji w przypadku transgranicznych umów sprzedaży, jeśli strony wyraźnie tak postanowią. Rozdział 8 (art. 79–86 – „Nieuczciwe postanowienia umowne") tego dokumentu zawiera przepisy dotyczące nieuczciwych postanowień w umowach zarówno pomiędzy przedsiębiorcą i konsumentem, które w dużej mierze odpowiadają przepisom dyrektywy 93/13, jak i pomiędzy przedsiębiorcami (zob. w przedmiocie rozwoju prawa prywatnego ochrony konsumentów C. Wendehorst, Auf dem Weg zu einem zeitgemäßen Verbraucherprivatrecht: Umsetzungskonzepte, w: *Neuordnung des Verbraucherprivatrechts in Europa? – Zum Vorschlag einer Richtlinie über Rechte der Verbraucher*, Wien 2009, s. 154 i nast. oraz prawa prywatnego międzynarodowego F. Ferrari, *Ein neues Internationales Vertragsrecht für Europa*, Gottmadingen 2007, s. 57).

3. Załącznik zawiera przykładowy i niewyczerpujący wykaz warunków, które mogą być uznane za nieuczciwe”.

6. Artykuł 4 dyrektywy stanowi, co następuje:

„1. Nie naruszając przepisów art. 7, nieuczciwy charakter warunków umowy jest określany z uwzględnieniem rodzaju towarów lub usług, których umowa dotyczy, i z odniesieniem, w czasie wykonania umowy, do [i z uwzględnieniem, według stanu w chwili zawierania umowy] wszelkich okoliczności związanych z wykonaniem [zawarciem] umowy oraz do innych warunków tej umowy lub innej umowy, od której ta jest zależna.

2. Ocena nieuczciwego charakteru warunków nie dotyczy ani określenia głównego przedmiotu umowy, ani relacji ceny i wynagrodzenia do dostarczonych w zamian towarów lub [świadczonych w zamian] usług, o ile warunki te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem [w jasny i zrozumiały sposób”.

7. Artykuł 6 ust. 1 tej dyrektywy stanowi:

„Państwa członkowskie stanowią, że na mocy prawa krajowego [na zasadach określonych w ich prawie krajowym] nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców [zawieranych przez przedsiębiorców] z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”.

8. Zgodnie z art. 7 dyrektywy:

„1. Zarówno w interesie konsumentów, jak i konkurentów państwa członkowskie zapewnią stosowne i skuteczne środki mające na celu zapobieganie stałemu stosowaniu [zaprzestanie stosowania] nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez sprzedawców i dostawców [zawieranych przez przedsiębiorców] z konsumentami.

2. Środki określone w ust. 1 obejmują postanowienia [przepisy], według których osoby i organizacje mające uzasadniony interes na mocy prawa krajowego, związany z ochroną konsumentów, będą mogły wszcząć postępowanie zgodnie z właściwym prawem krajowym przed sądami lub przed organami administracyjnymi mającymi odpowiednie kwalifikacje [właściwymi] do decydowania, czy warunki umowy sporządzone do celów ogólnego wykorzystania są nieuczciwe; co umożliwi powyższym osobom i organizacjom podjęcie stosownych i skutecznych środków w celu zapobieżenia stałemu stosowaniu [oraz zastosowania odpowiednich i skutecznych środków mających na celu zaprzestanie stosowania] takich warunków.

3. W poszanowaniu przepisów prawa krajowego prawne środki zabezpieczające [środki ochrony prawnej] określone w ust. 2 można skierować oddzielnie lub łącznie przeciwko kilku sprzedawcom lub dostawcom [przeciwko kilku przedsiębiorcom] z tego samego sektora gospodarki lub przeciwko ich stowarzyszeniom, które stosują lub zalecają stosowanie tych samych lub podobnych ogólnych warunków umowy”.

9. Artykuł 8 dyrektywy 93/13 stanowi:

„W celu zapewnienia wyższego stopnia ochrony konsumenta państwa członkowskie mogą przyjąć lub utrzymać bardziej rygorystyczne przepisy prawne zgodne z traktatem w dziedzinie objętej niniejszą dyrektywą”.

10. Załącznik do tej dyrektywy zawiera wykaz postanowień umownych, które zgodnie z art. 3 ust. 3 mogą zostać uznane za nieuczciwe:

„1. Warunki, których celem lub skutkiem jest:

[…]

j) umożliwienie sprzedawcy lub dostawcy [umożliwienie przedsiębiorcy] według własnego uznania jednostronnej zmiany warunków bez uzasadnionego powodu wymienionego w umowie;

[…]

l) możliwość ustalania ceny towaru w momencie dostawy lub umożliwienie sprzedawcy towarów lub dostawcy usług [usługodawcy] podwyższenia cen bez zapewnienia konsumentowi prawa do unieważnienia [wypowiedzenia] umowy, jeśli w obu przypadkach cena jest zbyt wysoka w stosunku do cen obowiązujących w chwili składania zamówienia;

[…]

2. Zakres lit. g), j) i l)

d) Stosowanie lit. l) nie narusza warunków indeksacji cen, o ile jest to zgodne z prawem, pod warunkiem że zostanie jasno przedstawiona metoda, według której następują zmiany cen”.

B – *Prawo krajowe*

11. Zgodnie z § [209/A] ust. 2 Polgári Törvénykönyv (kodeksu cywilnego, zwanego dalej „Ptk.”) nieważne są nieuczciwe postanowienia umów konsumenckich zaczerpnięte ze wzorca umowy, jak również postanowienia, które przedsiębiorca opracował wcześniej w sposób jednostronny bez ich indywidualnego uzgodnienia.

12. Paragraf 209/B ust. 1 Ptk. stanowi, że powództwo o stwierdzenie, na podstawie § 209A ust. 2 Ptk., nieważności nieuczciwych postanowień umownych, które zostały włączone do treści umowy konsumenckiej jako wzorzec umowy, może wytoczyć również podmiot określony w przepisach szczególnych. Stwierdzenie przez sąd nieważności nieuczciwego postanowienia umownego ma skutki względem każdego, kto zawarł umowę z podmiotem stosującym takie postanowienie.

13. Paragraf 209/B ust. 2 Ptk. stanowi, że podmiot określony w przepisach szczególnych może wystąpić również o uznanie za nieuczciwe postanowienia umownego, które zostało sporządzone w celu zawierania umów konsumenckich i zostało publicznie rozpowszechnione, pomimo iż nie było ono jeszcze stosowane. Zgodnie z ust. 3, jeżeli w postępowaniu wszczętym na podstawie ust. 2 sąd dojdzie do wniosku, że zakwestionowane postanowienie jest nieuczciwe, stwierdza jego nieważność na wypadek jego stosowania (w przyszłości), ze skutkiem względem każdego, kto zawarłby umowę z przedsiębiorcą, który publicznie rozpowszechnił takie postanowienie. Osoba stosująca nieuczciwe postanowienie umowne powinna spełnić roszczenia konsumentów oparte na takim wyroku. Ponadto w wyroku sąd zakazuje stosowania nieuczciwego postanowienia każdemu, kto je publicznie rozpowszechnił.

14. Paragraf 39 ust. 1 Fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (ustawy nr CLV z 1997 o ochronie konsumentów) stanowi, że przeciwko osobom, których bezprawna działalność dotyczy dużej liczby konsumentów lub wyrządza znaczną szkodę, organ właściwy do spraw ochrony konsumentów, organizacja społeczna reprezentująca interesy konsumentów lub prokurator mogą wytoczyć powództwo mające na celu ochronę ogółu zainteresowanych konsumentów lub w celu naprawy określonej szkody. Powództwo to można wytoczyć także w wypadku, gdy nie jest możliwe określenie tożsamości poszkodowanych konsumentów.

15. Paragraf 132 ust. 2 lit. c) Elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény (ustawy nr C z 2003 r. o komunikacji elektronicznej) zezwala usługodawcy na jednostronną zmianę postanowień umowy w razie wystąpienia istotnej zmiany okoliczności. Paragraf 132 ust. 4 tej ustawy zezwala usługodawcy na jednostronne określenie, w jakich wypadkach może zmienić wzorzec umowy po nawiązaniu stosunku umownego. Ustawodawca nie określił granic prawnych ani przesłanek takiej decyzji usługodawcy.

16. Zgodnie z § 132 ust. 5 przywołanej ustawy abonent nie może wypowiedzieć umowy abonenckiej w wypadku, gdy przyjął na siebie obowiązek korzystania z usługi przez czas oznaczony, zawarł umowę abonencką z uwzględnieniem płynących z niej korzyści, a zmiana nie dotyczy uzyskanych korzyści. Zdaniem sądu krajowego przepis ten reguluje w sposób jednostronny i nieuzasadniony prawa i obowiązki umowne stron ze szkodą dla konsumenta, praktycznie rzecz biorąc w sposób pod względem merytorycznym nieograniczony, z naruszeniem wymogów dobrej wiary, lojalności w obrocie gospodarczym i słusznego podziału ryzyka.

III – Stan faktyczny, postępowanie przed sądem krajowym i pytania prejudycjalne

17. Jak wynika to z akt sprawy, pozwana w postępowaniu przed sądem krajowym, jako operator telefonii stacjonarnej, włączyła w 2008 r. do swojego wzorca umowy postanowienia dotyczące opłat za regulowanie rachunków przekazem pocztowym. Przewidują one, że w przypadku zapłaty przekazem pocztowym usługodawca uprawniony jest do przedstawienia w rozliczeniu wynikających stąd dodatkowych kosztów. Wzorzec umowy nie reguluje przy tym sposobu obliczania kosztów zapłaty takim przekazem.

18. Do powoda w postępowaniu przed sądem krajowym wpłynęło w związku z tym szereg skarg konsumentów, których zdaniem wyżej wymienione postanowienie jest nieuczciwe. W związku z tym powód zwrócił się na piśmie do pozwanej o dokonanie odpowiedniej zmiany stosowanego przez nią wzorca umowy, pozwana jednakże w sposób zdecydowany odmówiła dokonania takiej zmiany.

19. Powód w swoim wytoczonym przed sąd krajowy powództwie w interesie publicznym, opartym na § 39 ust. 1 Fogyasztóvédelemről szóló, domaga się, po pierwsze, stwierdzenia nieuczciwego charakteru spornego postanowienia umownego zgodnie z § 209/B ust. 1 Ptk., a po drugie, natychmiastowego zwrotu kwot naliczonych przez pozwaną w wyniku niezgodnego z prawem naliczania dodatkowych opłat za regulowanie rachunków przekazem pocztowym, a to ze skutkiem wstecznym.

20. Sąd krajowy powziął wątpliwości co do wykładni poszczególnych przepisów dyrektywy 93/13. Jest on zdania, że dla umożliwienia mu wydania rozstrzygnięcia niezbędne jest zinterpretowanie tych przepisów przez Trybunał. Z uwagi na powyższe sąd ten postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

„1) Czy art. 6 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich można interpretować w ten sposób, że nieuczciwe postanowienia nie wiążą żadnego konsumenta w sytuacji, gdy wyznaczony przez prawo i uprawniony do tego podmiot wystąpi w imieniu konsumentów w formie powództwa w interesie publicznym (powództwa grupowego), o stwierdzenie nieważności takiego nieuczciwego postanowienia zawartego w umowie konsumenckiej?

Czy w sytuacji, gdy wytoczono powództwo w interesie publicznym, w którym żąda się wydania orzeczenia na korzyść konsumentów, którzy nie są stroną postępowania, lub orzeczenia zakazującego stosowania nieuczciwego postanowienia wzorca umownego, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 można interpretować w ten sposób, że takie nieuczciwe postanowienie stanowiące część umów konsumenckich nie wiąże żadnego z zainteresowanych konsumentów ani żadnego konsumenta w przyszłości, tak iż sąd zobowiązany jest uwzględnić wynikające stąd skutki prawne z urzędu?

2) Czy art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z pkt 1 lit. j) i pkt 2 lit. d) załącznika mającego zastosowanie na podstawie art. 3 ust. 3 tej dyrektywy można interpretować w ten sposób, że w przypadku, gdy przedsiębiorca przewiduje jednostronną zmianę postanowień umowy bez wyraźnego opisania sposobu zmiany ceny oraz bez podania ważnych powodów w umowie, postanowienia te są nieuczciwe z mocy samego prawa?".

IV – Postępowanie przed Trybunałem

21. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym z dnia 25 sierpnia 2010 r. wpłynął do Trybunału w dniu 29 września 2010 r.

22. Powód w postępowaniu przed sądem krajowym, rządy węgierski i hiszpański oraz Komisja Europejska złożyły uwagi na piśmie w terminie wskazanym w art. 23 statutu Trybunału.

23. Żadna ze stron nie wniosła o przeprowadzenie rozprawy, zatem po zgromadzeniu ogólnym Trybunału, w dniu 7 września 2011 r., sprawa znalazła się na etapie właściwym do sporządzenia niniejszej opinii.

V – Zasadnicze argumenty stron

A – *W przedmiocie pytania pierwszego*

24. *Rząd węgierski*, przywołując orzecznictwo Trybunału, wskazuje, że przewidziane w art. 7 dyrektywy 93/13 zbiorowe środki ochrony prawnej mają charakter prewencyjny, gdyż są one nakierowane na zakazanie stosowania nieuczciwych postanowień umownych przynoszących szkodę konsumentom. Powództwo w interesie publicznym, do którego zastosowanie znajduje również dyrektywa 2009/22, ma na celu ochronę zbiorowych interesów konsumentów, niezależnie od tego, czy są oni stronami postępowania. W konsekwencji art. 6 ust. 1 w związku z art. 7 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że postanowienia umowne uznane przez sąd krajowy za nieuczciwe nie są wiążące dla konsumentów ani nie mogą być stosowane w przyszłości.

25. Z jednej strony sąd krajowy zobowiązany jest na podstawie dyrektywy 93/13 do stwierdzenia, w razie potrzeby z urzędu, nieuczciwego charakteru postanowienia umownego oraz ewentualnie do niezastosowania go, chyba że konsument się temu sprzeciwia. Z drugiej strony do sądu krajowego należy określenie skutków prawnych stwierdzenia nieuczciwego charakteru postanowienia umownego w ramach powództwa o zaniechanie naruszeń.

26. Zdaniem *rządu hiszpańskiego* nieuczciwe postanowienie umowne nie jest wiążące dla konsumenta, także w przyszłości, jeśli legitymowany podmiot wytoczy powództwo o stwierdzenie niewiążącego charakteru postanowienia umownego, a rozpatrujący sprawę sąd powództwo to uwzględni. Sąd krajowy jest ponadto zobowiązany uwzględnić skutki prawne stwierdzenia w tym trybie nieuczciwego charakteru postanowienia umownego, a także skutki prawne zakazu stosowania go w umowach konsumenckich.

27. *Komisja* wskazuje, że sformułowanie w art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, zgodnie z którym nieuczciwe postanowienia umowne nie są wiążące dla konsumenta, nakłada na państwa członkowskie zobowiązanie do osiągnięcia określonego rezultatu. Krajowe przepisy wdrażające muszą odpowiadać zasadom równoważności i skuteczności, które zostały zdefiniowane w orzecznictwie Trybunału.

28. Ponieważ art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie zawiera dokładnych norm dotyczących rodzaju i sposobu zapobiegania stosowaniu nieuczciwych postanowień umownych, dyrektywa ta nie stoi na przeszkodzie temu, aby skutki prawne stwierdzenia braku mocy wiążącej nieuczciwych postanowień umownych w ramach powództwa o zaniechanie naruszeń nie ograniczały się jedynie do podmiotów

będących stronami sporu. Przepisy węgierskie przewidujące, że takie stwierdzenie braku mocy wiążącej wywiera skutek wobec każdego, kto zawarł umowę zawierającą odpowiednie postanowienie umowne, przyczyniają się do osiągnięcia celów dyrektywy. Komisja twierdzi ponadto, że dyrektywa 93/13 nie stoi na przeszkodzie przepisowi krajowemu, zgodnie z którym sąd krajowy jest zobowiązany do uwzględnienia z urzędu skutków prawnych wynikających z takiego orzeczenia, w tym także do ich uwzględnienia na korzyść konsumentów niebędących stronami postępowania.

B – *W przedmiocie pytania drugiego*

29. Zarówno *rząd węgierski*, jak i *Komisja* podnoszą, że art. 3 dyrektywy 93/13 wymienia w sposób abstrakcyjny wszystkie przymioty decydujące o tym, że dane postanowienie umowne, nieuzgodnione indywidualnie, jest nieuczciwe. Ponadto załącznik do dyrektywy zawiera wykaz postanowień umownych, które mogą zostać uznane za nieuczciwe. Sama tylko okoliczność, że określone postanowienie umowne zostało wpisane na tę listę, nie oznacza jeszcze w sposób konieczny, iż postanowienie to należy uznać za nieuczciwe. Do sądu krajowego należy raczej samodzielna ocena tej kwestii, przy czym powinien on uwzględnić ogólne kryteria oceny, tak jak zostały one zinterpretowane przez Trybunał.

30. Biorąc pod uwagę stan faktyczny sprawy przed sądem krajowym, *rząd węgierski* wskazuje na okoliczność, że jednostronna zmiana wzorca umownego, bez podania sposobu albo powodu zmiany, nie jest zgodna z dyrektywą 93/13, ponieważ prowadzi do znaczącej nierównowagi praw i obowiązków umownych stron. Sąd krajowy jest zatem zobowiązany do dokonania oceny danego postanowienia umownego w świetle całokształtu okoliczności konkretnego przypadku, z uwzględnieniem kryteriów określonych przez dyrektywę 93/13.

31. *Rząd hiszpański* twierdzi, że jeżeli przedsiębiorca w postanowieniu umownym zastrzega sobie prawo do jednostronnego wprowadzania zmian we wzorcu umownym, bez podania sposobu obliczania ani przyczyny, postanowienie takie musi zostać uznane za nieuczciwe.

VI – Ocena prawna

A – *W przedmiocie pytania pierwszego*

32. Pytanie pierwsze, składające się z dwóch pytań częściowych, zmierza w istocie do zbadania zgodności z dyrektywą 93/13 węgierskiego systemu postępowań grupowych w postaci powództwa w interesie publicznym (actio popularis), które zgodnie z prawem krajowym mogą być wytaczane przez podmioty właściwe w zakresie ochrony praw konsumentów. Rozważania dotyczące tego pytania dają okazję do bliższego wyjaśnienia zasad systemu ochrony konsumenta przed nieuczciwymi postanowieniami umownymi, stworzonego w dyrektywie 93/13. Płynące z tego wnioski winny przyczynić się do znalezienia odpowiedzi na poszczególne pytania sądu krajowego.

33. Po ogólnym przedstawieniu tego systemu ochrony zajmę się zbadaniem konstrukcji powództwa zbiorowego, stworzonej przez ustawodawcę Unii, przy czym główną kwestią będzie ustalenie, jakie skutki prawne winien wywierać wyrok sądu krajowego rozpoznającego powództwo w interesie publicznym, aby realizował on cel dyrektywy 93/13 polegający na ochronie konsumentów.

1. Ochrona konsumentów jako cel dyrektywy

34. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału system ochrony stworzony przez dyrektywę 93/13 opiera się na założeniu, że konsument jest stroną słabszą niż przedsiębiorca, zarówno pod względem siły negocjacyjnej, jak i ze względu na stopień poinformowania, i w związku z tym godzi się on na postanowienia sformułowane wcześniej przez przedsiębiorcę, nie mając wpływu na ich

treść[4]. Biorąc pod uwagę fakt, że konsument jest stroną słabszą, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 stanowi, iż nieuczciwe postanowienia umowne nie są wiążące dla konsumentów. Jak wynika z orzecznictwa, jest to przepis bezwzględnie wiążący, który zmierza do zastąpienia formalnej równowagi praw i obowiązków stron ustanowionej w umowie równowagą rzeczywistą, która przywraca równość stron[5].

35. W celu zapewnienia zamierzonej przez dyrektywę ochrony Trybunał podkreślał również wielokrotnie, że nierówność między konsumentem a przedsiębiorcą może zostać usunięta jedynie poprzez aktywną interwencję podmiotu niebędącego stroną umowy[6]. To w świetle tych zasad Trybunał orzekł zatem, że sąd krajowy zobowiązany jest do zbadania z urzędu, czy dane postanowienia umowne mają charakter nieuczciwy[7]. Umożliwienie sądowi zbadania z urzędu, czy dane postanowienie umowne jest nieuczciwe, stanowi, zdaniem Trybunału, „właściwy środek, pozwalający na osiągnięcie celu wskazanego w art. 6 dyrektywy, zapobiegając sytuacjom, w których konsument byłby związany nieuczciwymi warunkami umowy, a jednocześnie przyczynia się do osiągnięcia celu wymienionego w art. 7 tej dyrektywy, jako że badanie takie może mieć efekt odstraszający, skłaniając do zaprzestania stosowania nieuczciwych postanowień w umowach zawieranych z konsumentami przez sprzedawców i dostawców”[8]. Przyznanie sądowi takich kompetencji zostało ponadto uznane przez Trybunał za niezbędne dla „zapewnienia konsumentowi skutecznej ochrony, w szczególności z uwagi na okoliczność, że istnieje realne niebezpieczeństwo, iż nie jest on świadom swoich praw lub napotyka trudności w ich egzekwowaniu”[9].

2. Powództwo w interesie publicznym jako zasadniczo stosowny i skuteczny środek w rozumieniu art. 6 i 7 dyrektywy 93/13

36. Dotychczasowe wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym odnosiły się wprawdzie w przeważającej mierze do kwestii dotyczących indywidualnej ochrony prawnej, a więc okoliczności, w których konsumenci samodzielnie występowali przeciwko stosowaniu nieuczciwych postanowień umownych, poprzez zakwestionowanie odpowiedniej umowy albo poprzez obronę przed wyegzekwowaniem jej postanowień. Nie byłoby jednak słuszne wyciąganie z tej okoliczności wniosku, że przepis art. 7 ust. 2 dyrektywy 93/13, który przyznaje poszczególnym osobom i organizacjom możliwość występowania przed sądem w interesie konsumentów przeciwko stosowaniu nieuczciwych postanowień umownych w obrocie gospodarczym, ma w praktyce znaczenie drugorzędne.

37. W rzeczywistości przepis ten, przewidując wprowadzenie mechanizmów kontroli abstrakcyjnej, realizuje stworzony w dyrektywie 93/13 system ochrony w ten sposób, że umożliwia skuteczne zwalczanie nieuczciwych postanowień umownych także wówczas, gdy konsumenci wyjątkowo – na przykład z powodu kosztów – nie korzystają z ochrony prawnej. Odpowiada to także celom dyrektywy 93/13, która nie tylko przyznaje konsumentom w ich indywidualnych sporach z przedsiębiorcami odpowiednią ochronę, lecz jak wynika z art. 7 ust. 1, zmierza ogólnie do „zapobiegania” stosowaniu nieuczciwych postanowień umownych przez przedsiębiorców.

38. Dla osiągnięcia tego celu art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 nakłada na państwa członkowskie obowiązek przyjęcia „stosownych i skutecznych środków” zmierzających do skutecznego wyeliminowania z obrotu nieuczciwych postanowień umownych. Nakaz ten oznacza w szczególności, że musi istnieć możliwość wydania zakazu stosowania nieuczciwych postanowień umownych, wychodzącego poza konkretny

4 — Zobacz wyroki: z dnia 27 czerwca 2000 r. w sprawach połączonych od C-240/98 do C-244/98 Océano Grupo Editorial i Salvat Editores, Rec. s. I-4941, pkt 25; z dnia 26 października 2006 r. w sprawie C-168/05 Mostaza Claro, Zb.Orz. s. I-10421, pkt 25.

5 — Zobacz ww. w przypisie 4 wyrok w sprawie Mostaza Claro, pkt 36; wyrok z dnia 4 czerwca 2009 r. w sprawie C-243/08 Pannon GSM, Zb.Orz. s. I-4713, pkt 25.

6 — Zobacz ww. w przypisie 4 wyroki: w sprawach połączonych Océano Grupo Editorial i Salvat Editores, pkt 27; w sprawie Mostaza Claro, pkt 26; wyrok z dnia 6 października 2009 r. w sprawie C-40/08 Asturcom Telecomunicaciones, Zb.Orz. s. I-9579, pkt 31.

7 — Ibidem, pkt 32.

8 — Wyrok z dnia 21 listopada 2002 r. w sprawie C-473/00 Cofidis, Rec. s. I-10875, pkt 32; ww. w przypisie 4 wyrok w sprawie Mostaza Claro, pkt 27.

9 — Wyżej wymieniony w przypisie 8 wyrok w sprawie Cofidis, pkt 33; ww. w przypisie 4 wyrok w sprawie Mostaza Claro, pkt 28.

przypadek. Może to nastąpić poprzez instrumenty z zakresu postępowania cywilnego, prawa administracyjnego, a także za pomocą sankcji karnoprawnych lub administracyjnoprawnych[10]. Ocenie państw członkowskich pozostawiono kwestię tego, jakie środki są najbardziej stosowne i najskuteczniejsze w ramach danego systemu prawnego. W tym zakresie państwa członkowskie mogą dokonać wyboru różnych mechanizmów kontroli, w zależności od ich tradycji prawnej. Wymagana jest jednak odpowiednia skuteczność takiego mechanizmu, co wynika z wykładni systemowej art. 7 ust. 1 i 2[11]. Konsekwencją tego są w szczególności kompetencje właściwego sądu albo właściwego organu w zakresie orzekania o nieuczciwym charakterze postanowienia umownego oraz dostępność stosownych i skutecznych środków zmierzających do zapobiegania stosowaniu spornych postanowień umownych.

39. Jako najważniejszy i obligatoryjny instrument skutecznej kontroli dyrektywa przewiduje powództwo zbiorowe, które występowało już w niektórych krajowych porządkach prawnych państw członkowskich przed wejściem w życie dyrektywy 93/13[12]. Zgodnie z art. 7 ust. 2 dyrektywy państwa członkowskie zobowiązane są czuwać nad tym, by „osoby i organizacje mające uzasadniony interes na

10 — Przegląd szeregu mechanizmów istniejących na poziomie państw członkowskich został dokonany w pracy: M. Ebers, Unfair Contract Terms Directive (93/13), w: *EC Consumer Law Compendium – Comparative Analysis*, red. H. Schulte-Nölke, C. Twigg-Flesner, M. Ebers, s. 422 i nast. Z przeglądu tego wynika, że wszystkie państwa członkowskie przewidują postępowanie sądowe mające na celu zakazanie stosowania nieuczciwych postanowień umownych. W niektórych państwach członkowskich stosowane są instrumenty administracyjnoprawne, podczas gdy we wszystkich państwach członkowskich można wytoczyć powództwo zbiorowe.

11 — Zobacz H.W. Micklitz, AGB-Gesetz und die EG-Richtlinie über missbräuchliche Vertragsklauseln in Verbraucherverträgen, *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 1993, s. 529, który wskazuje na to, że ustawodawca Unii nie zamierzał ingerować w sposób sprawowania kontroli. Państwa członkowskie winny raczej samodzielnie postanowić, czy powierzą one tę kontrolę organom administracyjnym czy organizacjom konsumenckim, o ile kontrola jest stosowna i skuteczna. Zobacz podobnie także T. Pfeiffer, w: *Das Recht der Europäischen Union – Kommentar*, red. E. Grabitz, M. Hilf, t. IV, A5, art. 7, pkt 14, s. 3, który uważa, że państwa członkowskie mogą decydować, czy kontrola abstrakcyjna będzie odbywać się w ramach postępowania sądowego czy administracyjnego. Wymagana jest jednak odpowiednia skuteczność postępowania. R. Damm, Europäisches Verbrauchervertragsrecht und AGB-Recht, *Juristenzeitung*, 1994, s. 175, rozumie przepis art. 7 ust. 2 dyrektywy 93/13 w ten sposób, że decyzja o tym, czy kontrola abstrakcyjna nieuczciwych postanowień umownych odbywa się w ramach postępowania sądowego czy administracyjnego, jest zastrzeżona dla prawa krajowego. Autor wskazuje jednak na okoliczność, że nie tylko samo istnienie, lecz także skuteczność powództwa w postępowaniu grupowym jest wymagana prawem Unii w taki sposób, aby można było zapobiegać stosowaniu nieuczciwych postanowień umownych poprzez stosowne i skuteczne środki.

12 — We wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej istnieje możliwość wytoczenia powództwa w interesie zbiorowym przeciwko nieuczciwym postanowieniom umownym. Niemal wszystkie państwa członkowskie przewidują jako minimalny standard możliwość wniesienia powództwa o zaniechanie naruszeń przeciwko osobom, które stosują lub zalecają stosowanie nieuczciwych postanowień umownych. Z reguły w sprawach pilnych można ponadto złożyć wniosek o zastosowanie środków tymczasowych. Niektóre państwa członkowskie przewidują także powództwa odszkodowawcze. Powództwo zbiorowe (Verbandsklage) ma w Niemczech ponadstuletnią historię. Już w Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb (ustawie o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji) w brzmieniu z 1896 r. wymienione zostało po raz pierwszy uprawnienie do wytoczenia powództwa przez związki przedsiębiorstw. Około osiemdziesiąt lat później takie powództwa w postępowaniu grupowym wytaczane przez związki przedsiębiorstw i organizacje konsumenckie zostały rozszerzone na obszar wzorców umownych. Zgodnie z tymi przepisami osoba, która we wzorcu umownym stosuje albo zaleca do stosowania w obrocie prawnym postanowienia, które są nieskuteczne zgodnie z §§ 307-309 Bürgerliches Gesetzbuch (kodeksu cywilnego), może zostać pozwana przez legitymowane podmioty, takie jak organizacje konsumenckie, a także izby handlowe i przemysłowe albo izby rzemieślnicze o zaniechanie naruszeń oraz w przypadku wydawania zaleceń także o ich cofnięcie [§§ 1, 3 Unterlassungsklagengesetz (ustawy o powództwie o zaniechanie naruszeń)]. We Francji od 1988 r. obok kontroli administracyjnej i sądowej w indywidualnych sporach prawnych występuje także uprawnienie organizacji konsumenckich do wytoczenia powództwa w interesie zbiorowym [art. L.421-1 i nast. code de la consommation (kodeksu konsumenckiego)]. Z jednej strony mogą one wytoczyć powództwo o zaniechanie naruszeń (art. L.421-2, art. L.421-6), z drugiej strony mogą wytoczyć powództwo odszkodowawcze w sytuacji, gdy działanie proferenta wyrządziło szkodę zbiorowemu interesowi konsumentów (art. L.421-1, L.421-7). W Polsce procedura cywilna dopiero od chwili wdrożenia dyrektywy 93/13 zawiera przepisy dotyczące kontroli abstrakcyjnej postanowień umownych w postępowaniu z powództwa zbiorowego (art. 479^{36} i nast. kodeksu postępowania cywilnego). Legitymacja czynna przysługuje nie tylko organizacjom konsumenckim, powiatowym (miejskim) rzecznikom praw konsumentów, a także prezesowi Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, ale również każdemu, kto mógł zawrzeć umowę zgodnie z ofertą proferenta. W Zjednoczonym Królestwie organizacjom konsumenckim została przyznana legitymacja do wytoczenia powództwa i popierania go przed sądem [art. 11, 12 Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999 (rozporządzenia z 1999 r. w sprawie nieuczciwych postanowień w umowach konsumenckich)]. Także w Hiszpanii przewidziana jest legitymacja procesowa organizacji konsumenckich [art. 12 i nast. Ley 7/1998 sobre condiciones generales de la contratación (ustawy nr 7/1998 o wzorcach umownych)], która pozwala im na wytaczanie powództw o zaniechanie naruszeń, o cofnięcie oraz o odszkodowanie. Od roku 2001 organizacje konsumenckie mogą także, zgodnie z hiszpańskim kodeksem postępowania cywilnego, domagać się odszkodowania na rzecz nieokreślonej szczegółowo grupy konsumentów. W Austrii również zostało przewidziane powództwo zbiorowe mające na celu ochronę praw konsumentów [§§28 i nast. Konsumentenschutzgesetz (ustawy o ochronie konsumentów)]. Wymienionym w ustawie organizacjom konsumentów i przedsiębiorców przysługuje, w wypadku naruszenia prawa ochrony konsumentów, legitymacja do wytoczenia powództwa o zaniechanie naruszeń. Podobny stan prawny występuje we Włoszech [art. 37 Codice del consumo (kodeksu konsumenckiego)]. W Słowenii każda organizacja będąca osobą prawną, ustanowioną dla ochrony praw i interesów konsumentów, od której utworzenia do wytoczenia powództwa minął rok i która rzeczywiście prowadzi działalność, może wytoczyć powództwo o sądowe zakazanie przedsiębiorcy stosowania sprzecznych z ustawą postanowień wzorca umowy albo o stwierdzenie nieważności umów lub ich poszczególnych postanowień albo te wzorców umów, które zostały do tych umów włączone [art. 74 i nast. Zakona o varstvu potrošnikov (ustawy o ochronie konsumentów)]. W Portugalii konsumenci oraz organizacje konsumenckie, niezainteresowane bezpośrednio, także dysponują legitymacją do wytaczania powództw [art. 13 lei Nr. 24/95 do consumidor (ustawy nr 24/95 o konsumencie)] o zaniechanie naruszeń oraz o odszkodowanie.

mocy prawa krajowego, związany z ochroną konsumentów […] mogły wszcząć postępowanie […] przed sądami lub przed organami administracyjnymi", które z kolei będą orzekać o nieuczciwym charakterze postanowień umownych i w razie potrzeby – „podjąć stosowne i skuteczne środki w celu zapobieżenia stałemu stosowaniu takich warunków". Okoliczność, że ustawodawca Unii wyraźnie przewidział powództwo w interesie zbiorowym, wskazuje, że uważał je zasadniczo za stosowny i skuteczny środek w rozumieniu art. 7 ust. 1 w celu wyeliminowania stosowania nieuczciwych postanowień w umowach.

40. Wydaje się, że należy w związku z tym wskazać na okoliczność, iż powództwa mające na celu stwierdzenia bezskuteczności poszczególnych postanowień umownych lub uzyskania zakazu ich stosowania w obrocie, wytaczane przez osoby lub organizacje reprezentujące interesy konsumentów nie podlegają pod względem jakościowym innej ocenie niż powództwa poszczególnych konsumentów. Zasadniczo w odniesieniu do tych pierwszych obowiązują te same względy, które uzasadniają wzmożoną ochronę konsumentów oraz które stały się podstawą orzecznictwa Trybunału na tle art. 6 dyrektywy 93/13 w ramach postępowania w sprawach indywidualnych. Należy bowiem zapewnić ochronę konsumenta, który z reguły znajduje się w gorszej pozycji, poprzez zniechęcenie przedsiębiorcy do stosowania nieuczciwych postanowień. Można tego dokonać na drodze proceduralnej, jak Trybunał stwierdził w wyroku z dnia 24 stycznia 2002 r. w sprawie Komisja przeciwko Włochom [13], obok powództw zmierzających do stwierdzenia nieważności spornych postanowień umownych także poprzez środki prewencyjne, jak na przykład powództwa o zaniechanie dalszego ich stosowania [14].

41. Powództwo w interesie zbiorowym jako kolektywny środek ochrony prawnej nie tylko umożliwia podnoszenie tego rodzaju roszczeń, lecz także wykazuje cechy skutecznego instrumentu odstraszającego [15]. Jak należy wywnioskować z wymienionego powyżej wyroku, Trybunał także podziela to przekonanie [16]. Powództwo w interesie zbiorowym, w porównaniu z powództwem indywidualnym, oferuje szereg korzyści. Poprzez połączenie wspólnych interesów konsumentów umożliwia skuteczne dochodzenie ich praw przed sądem. Organizacje konsumenckie poprzez powództwa w interesie zbiorowym przyczyniają się bowiem do przyznania konsumentom głosu i wagi, co z reguły nie byłoby możliwe ze względu na ich słabszą pozycję w przypadku wytoczenia powództwa indywidualnego. Powództwo w interesie zbiorowym przyczynia się wreszcie do wzmocnienia pozycji konsumenta na płaszczyźnie procesowej oraz uwalnia go od ryzyka ponoszenia kosztów procesu cywilnego w przypadku przegrania sprawy, co również może powstrzymywać konsumenta od indywidualnego poszukiwania ochrony prawnej, podobnie jak zbyt niska wartość sporu w poszczególnym przypadku, powodująca nieopłacalność włożonego wysiłku [17]. Skuteczne dochodzenie praw w drodze powództwa zbiorowego stanowi słuszne wyrównanie interesów konsumentów i przedsiębiorców, przyczynia się do wzmocnienia uczciwej konkurencji i wykazuje, że powództwo w interesie zbiorowym jest przynajmniej tak samo potrzebne dla ochrony konsumentów, jak powództwo indywidualne.

13 — C-372/99, Rec. s. I-819.

14 — Ibidem, pkt 14, 15.

15 — Podobnie G. Paisant, Les limites de l'action collective en suppression de clauses abusives, *La Semaine Juridique – Édition Générale*, nr 18, 2005, II-10057, który wskazuje na prewencyjny charakter powództwa w postępowaniu grupowym. Zgodnie z tym poglądem powództwo w postępowaniu grupowym ma na celu uniknięcie sytuacji, w której kolejni konsumenci staną się ofiarami postanowień umownych, które zostały uznane za nieuczciwe.

16 — Zobacz ww. w przypisie 11 wyrok w sprawie Komisja przeciwko Włochom, pkt 14, 15, w którym Trybunał przypisuje m.in. powództwu zbiorowemu działanie odstraszające, wymieniając „charakter prewencyjny" i „odstraszający cel omawianego środka zaskarżenia".

17 — Wskazują na to słusznie P. Del Chiappa, Le associazione, la rappresentanza e la partecipazione dei consumatori, *I diritti dei consumatori*, red. G. Alpa, t. II, Torino 2009, s. 726, a także La tutela individuale e collettiva dei consumatori, *I diritti dei consumatori*, red. G. Alpa, t. I, Torino 2009, s. 146, oraz A.C. Fornage, *La mise en œuvre des droits du consommateur contractant*, red. A. Furrer i in., Bruxelles 2011, s. 378. Jeśli relacja korzyści do kosztów dochodzenia prawa nie jest dla konsumenta korzystna, powstrzyma go to z reguły od poszukiwania ochrony sądowej. Zdaniem autorów indywidualna ochrona prawna jest z tego względu niezbędna, jednak niewystarczająca, dla zapewnienia długoterminowej ochrony praw konsumenta.

42. Z wymienionych względów osoby i organizacje, którym przysługuje legitymacja czynna, o ile nie obowiązują szczególne przepisy dla takiego rodzaju powództw, jak na przykład reguła wykładni wynikająca z art. 5 dyrektywy [18], również mogą powoływać się na orzecznictwo Trybunału w przedmiocie art. 6 ust. 1 w celu uzyskania zakazu stosowania nieuczciwych postanowień umownych.

43. Z powyższych rozważań wynika, że system zbiorowej ochrony prawnej, taki jak przewidziany w węgierskim porządku prawnym, posługujący się instrumentem powództwa w interesie zbiorowym, zasadniczo odpowiada wymogom dyrektywy 93/13. Nie rozstrzyga to jednak jeszcze kwestii, czy system ten odpowiada tym wymogom w swojej konkretnej formie. Należy to obecnie zbadać.

3. W przedmiocie szczegółowego ukształtowania powództwa w interesie zbiorowym

44. Jak wynika z jej motywu dwunastego, w dyrektywie 93/13 dokonano jedynie częściowej i minimalnej harmonizacji przepisów krajowych dotyczących nieuczciwych postanowień umownych [19]. W związku z tym nie można uznać, by dyrektywa zmierzała do harmonizacji instytucji powództwa zbiorowego w zakresie sporów konsumenckich. Stwierdzenie to nie wyklucza jednak uznania art. 7 ust. 2 dyrektywy za środek częściowej harmonizacji przepisów dotyczących tego rodzaju powództw [20].

45. Za częściową harmonizacją przemawiają szczegółowe wymogi stawiane ukształtowaniu procedury. Niezależnie od tego okoliczność, że państwa członkowskie mają zgodnie z art. 7 ust. 2 dyrektywy możliwość dopuszczenia w swoich porządkach prawnych także środka w postaci powództwa w interesie publicznym, wskazuje pośrednio na to, jak takie postępowanie należy ukształtować i przede wszystkim, jakie skutki prawne muszą wywierać orzeczenia sądów krajowych, ponieważ jedynie przy spełnieniu określonych wymogów taki system ochrony może skutecznie i adekwatnie służyć celowi ochrony konsumentów.

46. Pod względem procesowym istnienie takiego zbiorowego systemu ochrony prawnej wskazuje na wstępie na to, że osoby albo organizacje reprezentujące interesy konsumentów winny posiadać prawo żądania sądowego stwierdzenia nieskuteczności zaskarżonych nieuczciwych postanowień umownych oraz zakazu ich dalszego stosowania w obrocie. Artykuł 7 ust. 2 przewiduje zatem, że należy wydać przepisy krajowe umożliwiające im zwracanie się do sądów lub organów administracji. Przepis ten należy pod względem prawnym zrozumieć w ten sposób, że należy im przyznać legitymację czynną do złożenia skargi lub wytoczenia powództwa [21]. W ten sposób zostaje im zapewniona pozycja procesowa umożliwiająca skuteczną i stosowną realizację interesów osób trzecich.

a) Skutki prawne wobec osób trzecich wyroku stwierdzającego nieuczciwy charakter postanowienia umownego

i) Cechy charakterystyczne procedury kontroli abstrakcyjnej przewidzianej w art. 7 ust. 2

47. Rozważając, jakie skutki prawne powinny wynikać z wyroków sądów krajowych, aby w sposób stosowny zrealizować cel ochrony konsumentów, należy na wstępie wskazać na główny przepis zawarty w art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, zgodnie z którym sporne postanowienia umowne mają nie wiązać konsumenta. Dyrektywa przewiduje zatem obligatoryjny dla państw członkowskich skutek prawny

18 — Zobacz wyrok z dnia 9 września 2004 r. w sprawie C-70/03 Komisja przeciwko Hiszpanii, Zb.Orz. s. I-7999, w odniesieniu do reguły wykładni zawartej w art. 5 dyrektywy 93/13 i wprowadzonego tam rozróżnienia pomiędzy powództwami poszczególnych konsumentów i powództwami o zaniechanie wnoszonymi przez osoby lub organizacje reprezentujące interesy konsumentów. Trybunał uzasadnił to rozróżnienie różnymi celami tych powództw. W pierwszym przypadku do sądów albo właściwych instytucji należy przeprowadzenie konkretnej oceny nieuczciwego charakteru postanowienia umownego, znajdującego się w zawartej już umowie, podczas gdy w drugim przypadku chodzi o przeprowadzenie abstrakcyjnej oceny nieuczciwego charakteru postanowienia, który może zostać zastosowany w niezawartych jeszcze umowach.

19 — Zobacz wyrok z dnia 3 czerwca 2010 r. w sprawie C-484/08 Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, Zb.Orz. s. I-4785, pkt 28, 29.

20 — T. Pfeiffer, op.cit. (ww. w przypisie 11), art. 7, pkt 20, s. 5.

21 — Zobacz P. Ulmer, Zur Anpassung des AGB-Gesetzes an die EG-Richtlinie über mißbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen, *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 1993, s. 337.

wynikający z nieuczciwości postanowienia. Niewiążący charakter postanowienia umownego dla konsumenta oznacza, w rozumieniu dyrektywy, że nieuczciwe postanowienie umowne nie wywiera względem konsumenta skutków prawnych. Obowiązki konsumenta ustanowione w takim postanowieniu umownym nie wywierają od początku żadnego prawnie wiążącego skutku. Bezskuteczność występuje zatem z mocy prawa, nie jest zależna od wyroku sądu. Sąd stwierdza jedynie, że odpowiednie postanowienia umowne nie mogą wiązać konsumentów [22].

48. Pojęcie braku wiążącego charakteru jest samo w sobie wieloznaczne i uwzględnia okoliczność, że dalsze skutki stwierdzenia nieuczciwego charakteru postanowienia umownego ustalane są ostatecznie na podstawie prawa krajowego. Skutki te mogą się jednak różnić w poszczególnych porządkach prawnych. Z tego między innymi powodu art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 używa pojęcia neutralnego [23]. Ten przepis dyrektywy ogranicza się do przewidzenia skutku, który państwa członkowskie muszą zagwarantować przy wdrażaniu dyrektywy, bez szczegółowego określania, czy dane postanowienie umowne należy uznać za nieważne lub bezskuteczne. W zakresie określenia skutków prawnych nieuczciwego charakteru postanowienia umownego rozpatrywany przepis odsyła do prawa krajowego [24]. Stosowanie przez ustawodawcę Unii pojęcia neutralnego opiera się na uznaniu różnorodności systemów i tradycji prawa cywilnego w obrębie Unii [25].

49. Pozostaje jednak do ustalenia, w jaki sposób przewidziany zgodnie z tym przepisem dyrektywy skutek prawny w postaci niewiążącego charakteru postanowienia umownego może mieć zastosowanie z korzyścią dla zainteresowanych konsumentów w przypadku powództwa zbiorowego. Powstaje w tej kwestii podstawowy problem polegający na tym, że orzeczenia sądowe w sporach wynikających z umów zgodnie z prawem procesowym państw członkowskich wywierają zasadniczo skutki prawne jedynie w stosunku do stron takiej umowy [26]. Zaproponowana przez sąd krajowy w pierwszym pytaniu częściowym wykładnia art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, zgodnie z którą nieuczciwe postanowienie umowne nie wiąże konsumenta w wypadku, gdy sąd krajowy w wyniku powództwa wytoczonego przez wyznaczony przez prawo i uprawniony do tego podmiot na rzecz konsumentów stwierdzi nieważność takiego nieuczciwego postanowienia, które stanowi część umowy konsumenckiej, sprowadzałaby się

22 — Zobacz E. Kapnopoulou, *Das Recht der missbräuchlichen Klausel in der Europäischen Union*, Tübingen 1997, s. 150 i nast.

23 — Historia powstawania dyrektywy 93/13 ułatwia lepsze zrozumienie tego pojęcia. Projekty dyrektywy uznawały nieuczciwe warunki umowne za „bezskuteczne". Podczas obrad Rady powstał sprzeciw odnoszący się do trudności wynikających z okoliczności, że to pojęcie prawne jest bardzo szczegółowo uregulowane w państwach członkowskich. We wspólnym stanowisku Rada zdecydowała się zatem na zastosowanie mniej prawniczego sformułowania, że nieuczciwe warunki umowne „nie mogą być podnoszone przeciwko konsumentowi". Państwom członkowskim pozostawiono zatem określenie dokładnego przyporządkowania skutków w ramach ich systemu prawnego. To określenie wydało się jednak najwyraźniej nadal niewystarczająco „neutralne", ponieważ Parlament Europejski wprowadził nowe sformułowanie „niewiążące dla konsumentów", które Komisja przyjęła w swoim zmodyfikowanym projekcie, a Rada włączyła odpowiednio do ostatecznego brzmienia dyrektywy (zob. A. Ponick, *Die Richtlinie über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen und ihre Umsetzung im Vereinigten Königreich*, Münster 2003, s. 68).

24 — Zobacz T. Pfeiffer, op.cit. (ww. w przypisie 11), art. 6, pkt 1, s. 1, który rozumie art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w ten sposób, że ukształtowanie braku wiążącego charakteru nieuczciwych postanowień umownych pod względem techniczno-prawnym zostało pozostawione państwom członkowskim.

25 — Zobacz na przykład w przedmiocie pochodzenia europejskiego prawa cywilnego M. Rainer, *Introduction to Comparative Law*, Wien 2010, s. 27 i nast.

26 — Wspólną cechą procedur większości państw członkowskich jest to, że wyrok sądowy dotyczący nieuczciwego charakteru postanowienia umownego wydany w ramach konkretnego sporu prawnego wynikającego z umowy nie zakazuje dalszego stosowania tego postanowienia w ogóle, ponieważ taki wyrok ma moc prawną jedynie wobec stron. Jednak niektóre porządki prawne przewidują dla ochrony konsumentów przed nieuczciwymi postanowienia umownymi w obrocie odstępstwo od tej zasady, jak na przykład w Polsce, na Węgrzech i w Słowenii, gdzie wyrokom sądowym przyznaje się skutek erga omnes [zob. M. Ebers, op.cit. (ww. w przypisie 10), s. 431]. Niektóre państwa członkowskie przyjęły w interesie konsumentów środki dla zapobieżenia stosowaniu przez przedsiębiorców podobnych, ewentualnie nieobjętych mocą prawną wyroku sądowego postanowień umownych – na przykład w Zjednoczonym Królestwie zgodnie z art. 12 ust. 4 Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999 powództwo o zaniechanie naruszeń zgodnie z jego przedmiotem odnosi się nie tylko do określonego postanowienia umownego, lecz także do postanowień tego samego rodzaju albo wywierających podobny skutek. Podobnie powództwa o zaniechanie naruszeń na Cyprze mogą zostać wniesione nie tylko przeciwko poszczególnym przedsiębiorcom, lecz także przeciwko grupom przedsiębiorców stosujących albo zalecających stosowanie takich samych albo podobnych postanowień umownych, niezależnie od tego, czy przedsiębiorcy ci działają w tej samej czy w innej branży. Odpowiednio można w tych państwach zapobiec obchodzeniu wyroków sądowych przez przedsiębiorców poprzez zastąpienie podważonych postanowień umownych podobnymi nieuczciwymi postanowieniami [zob. M. Ebers, op.cit. (ww. w przypisie 10, s. 432].

w tym zakresie do rozciągnięcia skutku wyroku sądowego na osoby trzecie. Rozważenie kwestii skutków prawnych takiego wyroku ustalającego dla stosunku prawnego pomiędzy pozwanym przedsiębiorcą a niebiorącą udziału w postępowaniu osobą trzecią wydaje się niezbędne, biorąc pod uwagę okoliczność, że węgierski porządek prawny przewiduje taką możliwość w § 209/B ust. 1 Ptk.

50. Należy wprawdzie stwierdzić, że Trybunał zajmował dotychczas stanowisko wyłącznie co do znaczenia art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w ramach powództw indywidualnych. Nie można jednak z tego wywnioskować, że sądowe stwierdzenie nieuczciwego charakteru postanowienia nie może wywierać żadnych skutków prawnych dla osób innych niż uczestnicy postępowania. Jak już wskazano [27], ten główny przepis nie jest pod względem swojego zastosowania ograniczony do powództw indywidualnych, lecz obowiązuje w równym stopniu jako przepis ogólny dla przewidzianych w art. 7 ust. 2 mechanizmów zbiorowej ochrony prawnej.

51. Jednak dla uzyskania skutecznej ochrony konsumenta w ramach zbiorowej ochrony prawnej, przewidziany w art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 skutek prawny w postaci braku wiążącego charakteru postanowienia umownego musi obowiązywać także w sytuacji, gdy wymienione w art. 7 ust. 2 dyrektywy 93/13 osoby lub organizacje wytoczyły powództwo w interesie zainteresowanych konsumentów, ponieważ w przeciwnym wypadku korzyść z powództwa zbiorowego byłaby dla konsumentów niewielka. Nie można bowiem nie wziąć pod uwagę okoliczności, że kontrola abstrakcyjna jako instrument zbiorowej ochrony prawnej została stworzona w celu zwalczania nieuczciwych postanowień umownych, „przewidzianych do ogólnego stosowania". Postanowienia te mają zatem być stosowane w wielu umowach konsumenckich w obrocie. Można je więc skutecznie zwalczać jedynie w sytuacji, gdy wyrok sądu krajowego stwierdzający nieuczciwy charakter określonego postanowienia umownego zostanie wyposażony w odpowiednio szeroki skutek [28].

52. Dyrektywa nie określa przy tym, w jaki sposób sądowe stwierdzenie nieuczciwego charakteru postanowienia umownego ma wywierać skutki prawne wykraczające poza postępowanie w konkretnej sprawie. W braku dokładniejszych przepisów prawa Unii należy stanąć na stanowisku, że państwa członkowskie utrzymały w tym zakresie kompetencje normotwórcze. Ten wniosek wydaje się właściwy, biorąc pod uwagę fakt, że wymogi zawarte w art. 7 dyrektywy 93/13 obowiązują w tym samym stopniu dla postępowań sądowych i administracyjnych, które w swoim konkretnym kształcie mogą się istotnie różnić w poszczególnych państwach członkowskich. Takie podejście jest ponadto zgodne z uznaną w orzecznictwie Trybunału zasadą organizacyjno-proceduralnej autonomii państw członkowskich, wedle której przy pośrednim wykonywaniu prawa Unii państwa członkowskie odpowiedzialne są za ustanawianie i instytucjonalne kształtowanie właściwych organów i zasadniczo stosują swoje własne krajowe prawo procesowe i konstytucyjne [29].

53. Biorąc pod uwagę okoliczność, że w niniejszej sprawie omawiany jest wyłącznie mechanizm powództwa w interesie zbiorowym, ograniczę moje rozważania do ewentualnych kwestii dotyczących postępowania cywilnego. Wyobrażalnym skutecznym środkiem mogłoby być na przykład rozszerzenie prawomocności orzeczenia sądowego stwierdzającego nieuczciwy charakter postanowień umownych w konkretnej sprawie, co zasadniczo byłoby zgodne z dyrektywą 93/13 [30]. Po pierwsze, jak Trybunał stwierdził ostatnio w wyroku w sprawie Asturcom Telecomunicaciones [31], w braku przepisów prawa Unii w tym zakresie szczegółowe uregulowanie prawomocności orzeczeń sądowych należy do

27 — Zobacz pkt 40 niniejszej opinii.

28 — Zobacz E. Kapnopoulou, op.cit. (ww. w przypisie 22), s. 161, wskazuje na okoliczność, że postanowienia umowne uznane za nieuczciwe w postępowaniu zbiorowym, wytoczonym na rzecz przeciętnego konsumenta, nie mogą być później w ogóle stosowane.

29 — Zobacz I. Augsberg, Europäisches Verwaltungsorganisationsrecht und Vollzugsformen, *Verwaltungsrecht der Europäischen Union*. red. J.P. Terhechte, Baden-Baden 2011, § 6, pkt 21, s. 219. Zdaniem D.U. Galetty, *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost?*, Heidelberg 2011, s. 11, autonomia proceduralna państw członkowskich wynika z okoliczności, że Unia Europejska nie posiada kompetencji w dziedzinie prawa procesowego. Niemniej jednak zasady skuteczności i bezpośredniego stosowania prawa Unii zezwalają ustawodawcy Unii na posłużenie się prawem procesowym państw członkowskich dla osiągnięcia swojego celu.

30 — Podobnie T. Pfeiffer, op.cit. (ww. w przypisie 11), art. 7, pkt 3, s. 2.

31 — Wyżej wymieniony w przypisie 6 wyrok w sprawie Asturcom Telecomunicaciones.

wewnętrznego porządku prawnego państw członkowskich na mocy zasady ich autonomii proceduralnej [32]. Po drugie, rozszerzenie prawomocności na osoby trzecie byłoby stosowne dla osiągnięcia celu wyeliminowania wiążącego charakteru postanowień umownych dla danego stosunku umownego. Ocenie państw członkowskich pozostawiono, jakie środki w warunkach danego krajowego systemu prawnego będą najbardziej stosowne i najskuteczniejsze. W tym zakresie państwom członkowskim przysługuje swobodne uznanie, jeżeli chodzi o ocenę skuteczności wybieranego środka.

54. Państwa członkowskie nie zostały jednak zwolnione z obowiązku przyjęcia innych środków w przypadku definitywnego wykazania nieskuteczności instrumentu prawa krajowego [33]. Należy ponadto podkreślić, że zakres swobodnego uznania państw członkowskich nie jest nieograniczony. Państwo członkowskie może korzystać za swojego zakresu swobodnego uznania jedynie w ramach ogólnych granic prawa Unii, co ostatecznie oznacza, że poza ochroną praw podstawowych także unijnoprawna zasada proporcjonalności sprzeciwia się zbyt daleko idącej ingerencji [34]. Wyraźne wymienienie kryterium „stosowności" w art. 7 dyrektywy w odniesieniu do wybranego środka wskazuje, że zasada proporcjonalności stanowi kolejne istotne kryterium prawne, które należy brać pod uwagę przy ocenie zgodności każdego środka z prawem Unii.

ii) Zgodność z prawem Unii nadania skuteczności erga omnes krajowym wyrokom stwierdzającym nieuczciwy charakter postanowienia umownego

55. Po ogólnym przedstawieniu zasadniczych właściwości kontroli abstrakcyjnej określonej w art. 7 ust. 2 należy następnie zbadać, czy dyrektywa 93/13 stoi na przeszkodzie przepisom krajowym, takim jak rozpatrywane w niniejszej sprawie, które nadają wyrokom sądów krajowych stwierdzającym nieuczciwy charakter postanowienia umownego skuteczność nie tylko względem stron postępowania, lecz ponadto względem osób trzecich, które zawarły umowę z danym przedsiębiorcą (skutek erga omnes).

56. W tym względzie należy na wstępie rozważyć kwestię spełnienia kryterium „skuteczności", przy czym ustawodawcy krajowemu, odpowiednio do powyższych rozważań, należy przyznać szeroki zakres uznania przy kształtowaniu krajowej procedury cywilnej.

57. Sądowe stwierdzenie nieważności postanowienia umownego uznanego za nieuczciwe ze skutkiem dla wszelkich umów konsumenckich, które zawarł pozwany przedsiębiorca, obiektywnie przyczynia się do wyeliminowania stosowania tego postanowienia umownego z obrotu. Skutek erga omnes wywierany przez takie orzeczenie eliminuje mianowicie takie sporne postanowienie umowne równocześnie ze wszelkich umów, do których zostało ono włączone, bez konieczności podważania ich przed sądem przez poszczególnych konsumentów. Stwierdzenie nieważności postanowienia umownego jest jednocześnie najsurowszą sankcją przewidzianą w prawie cywilnym. Zapewnia to spełnienie wymogu zawartego w art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w zakresie niewiążącego charakteru spornych postanowień umownych dla konsumenta. W szczególności ze względu na istotne znaczenie takiego wyroku można uznać, że będzie on ponadto działał odstraszająco na innych przedsiębiorców, którzy zamierzają stosować podobne postanowienia umowne w obrocie. Sporne przepisy krajowe mogą zatem także długofalowo przyczynić się do ochrony konsumenta.

58. W konsekwencji uznać należy, że rozpatrywane przepisy krajowe spełniają wymóg skuteczności ustanowiony w art. 7 ust. 2 dyrektywy 93/13.

32 — Ibidem, pkt 38.

33 — Zobacz G. Paisant, op.cit. (ww. w przypisie 15), II-10057, który wskazuje na zawarty w art. 7 ust. 1 i 2 dyrektywy 93/13 wymóg skuteczności.

34 — Zobacz T. Pfeiffer, op.cit. (ww. w przypisie 11), art. 7, pkt 3, s. 2.

59. Wskazane przepisy krajowe stanowią ponadto stosowny środek zapobiegania stosowaniu nieuczciwych postanowień „w umowach zawieranych przez sprzedawców i dostawców [przedsiębiorców] z konsumentami" (art. 7 ust. 1 dyrektywy). Nic w każdym razie nie wskazuje na to, by omawiane przepisy krajowe w nieproporcjonalny sposób ingerowały w chronione prawem Unii prawa podstawowe, a co za tym idzie – mogły się okazać nieadekwatnym środkiem ochrony praw konsumentów. W szczególności przedsiębiorcy, którzy nie brali udziału w postępowaniu, w którym zapadło orzeczenie stwierdzające nieuczciwy charakter danego postanowienia umownego, nie zostają dotknięci skutkami prawnymi nieproporcjonalnie ani bez możliwości wysłuchania przez sąd. Zgodnie bowiem z przepisami krajowymi przywołanymi w pkt 11 i nast. niniejszej opinii, w szczególności zgodnie z § 209/B ust. 2 Ptk., należy uznać, że orzeczenie o braku wiążącego charakteru postanowień umownych dotyczy jedynie konkretnego pozwanego przedsiębiorcy. Skutek erga omnes zapadłego na jego niekorzyść wyroku nie odnosi się zatem bez wyjątku do wszystkich innych przedsiębiorców, którzy stosują jednakowe postanowienia umowne, jednak nie biorą udziału w postępowaniu prowadzącym do stwierdzenia braku wiążącego charakteru spornego postanowienia.

60. Gdyby tak było, sprzeciwiałyby się temu istotne względy wynikające z prawa procesowego oraz praw podstawowych: trudno byłoby pogodzić skutek erga omnes na niekorzyść niebiorących udziału w postępowaniu przedsiębiorców z zasadą uczciwego postępowania sądowego, tym bardziej że zostałaby im odebrana możliwość zajęcia stanowiska przed wydaniem odnoszącego się do nich wyroku dotyczącego zarzutu stosowania nieuczciwych postanowień umownych w obrocie. Prawo do bycia wysłuchanym, będące emanacją zasady państwa prawnego i należące do uznanych w orzecznictwie ogólnych zasad prawa Unii[35], nie byłoby zapewnione w wystarczający sposób w przypadku skutku erga omnes odnoszącego się bez wyjątku do osób niebiorących udziału w postępowaniu, a środek ten nie byłby adekwatny w rozumieniu art. 7 dyrektywy. Należy w związku z tym podkreślić, że kwestia zgodności z zawartymi w prawie Unii prawami podstawowymi powstaje jedynie o tyle, o ile skutek erga omnes wyroków krajowych zostaje wprowadzony w przepisach objętych zakresem zastosowania dyrektywy 93/13. Przeciwko skutkowi erga omnes na korzyść osób niebiorących udziału w postępowaniu nie przemawiają natomiast żadne względy. Ponieważ nie zachodzi naruszenie praw podstawowych odnoszących się do postępowania, w każdym razie nie można tego stwierdzić na podstawie akt sprawy przekazanych Trybunałowi, należy w konsekwencji uznać, że kryterium adekwatności jest również spełnione.

61. Z ogółu powyższych rozważań wynika, że art. 6 ust. 1 w związku z art. 7 ust. 1 i 2 dyrektywy 93/13 nie stoi na przeszkodzie przepisom krajowym, zgodnie z którymi nieuczciwe postanowienie umowne stosowane przez określonego przedsiębiorcę nie jest wiążące dla konsumentów w wypadku, gdy sąd krajowy w wyniku powództwa wytoczonego przez wyznaczony przez prawo i uprawniony do tego podmiot stwierdzi nieważność takiego nieuczciwego postanowienia stanowiącego część umowy konsumenckiej.

iii) Zgodność z prawem Unii powództw o zaniechanie naruszeń

62. W swoim drugim pytaniu częściowym sąd krajowy zmierza w istocie do ustalenia, czy dyrektywa 93/13 stoi na przeszkodzie przepisom krajowym, przyznającym wyznaczonemu przez prawo i uprawnionemu do tego podmiotowi prawo do wytoczenia powództwa o zaniechanie stosowania postanowień umownych, których nieuczciwy charakter został wcześniej stwierdzony orzeczeniem sądowym.

63. Na wstępie należy stwierdzić, że dyrektywa 93/13, abstrahując od wymienionej w motywie dwudziestym czwartym możliwości wstępnej kontroli wzorców umów w określonej branży gospodarki, nie ogranicza uprawnienia państw członkowskich do takiego ukształtowania ich prawa procesowego, aby możliwe było również zastosowanie środków prewencyjnych dla wyeliminowania stosowania nieuczciwych postanowień umownych w obrocie. Co więcej, jak wynika z wykładni art. 7 ust. 2 dyrektywy 93/13, jest odwrotnie.

35 — Zobacz wyroki: z dnia 4 lipca 1963 r. w sprawie 32/62 Alves, Rec. s. 109; z dnia 26 czerwca 1980 r. w sprawie 136/79 National Panasonic, Rec. s. 2033, pkt 21; z dnia 14 maja 1998 r. w sprawie C-48/96 P Windpark Groothusen, Rec. s. I-2873, pkt 47.

64. Po pierwsze, wskazany przepis dyrektywy stanowi, że osoby i organizacje muszą mieć prawo nie tylko zwrócenia się do sądu o rozstrzygnięcie w przedmiocie nieuczciwego charakteru postanowień umownych, lecz także do „podjęcia stosownych i skutecznych środków w celu zapobieżenia stałemu stosowaniu takich warunków". Biorąc pod uwagę szczególny kontekst regulacyjny, niedookreślone pojęcie „środka" w rozumieniu tego przepisu musi oznaczać wszelkie orzeczenie sądowe lub administracyjne, przewidziane w prawie procesowym w danym porządku prawnym, które może zostać wydane na wniosek strony lub z urzędu w celu ochrony praw konsumenta. Już z brzmienia tego przepisu dyrektywy wynika, że ustawodawca Unii rozróżnia dwa uzupełniające się rodzaje zbiorowej ochrony prawnej. Do pierwszej kategorii zalicza się postępowanie zmierzające do stwierdzenia nieuczciwego charakteru postanowienia umownego, podczas gdy do drugiej kategorii zaliczają się wszelkie pozostałe „stosowne i skuteczne środki", stosowane przez państwa członkowskie.

65. Po drugie, z rozpatrywanego przepisu wynika, że środki, które należy zastosować, powinny być skierowane przeciwko nieuczciwym postanowieniom umownym, „sporządzonym do celów ogólnego wykorzystania". Zgodnie z tym przepisem wystarczy, aby proferent zredagował te postanowienia z myślą o ewentualnym wykorzystaniu. Nie jest zatem konieczne, aby ogólne wykorzystanie zostało konkretnie i z pewnością zaplanowane [36]. Przepis ten ma na celu przyznanie potencjalnym zainteresowanym możliwości ochrony prawnej w przypadku przyszłych naruszeń. Sformułowanie użyte w różnych wersjach językowych tego przepisu („do celów") [37] potwierdza tę wykładnię. Wskazuje ono bowiem na to, że należy przedsięwziąć środki prewencyjne w celu zapobieżenia stosowaniu przez przedsiębiorcę w przyszłości określonego nieuczciwego postanowienia umownego w obrocie.

66. Poruszone wyżej względy wskazują, że prawo Unii nie tylko dopuszcza wprowadzenie powództwa o zaniechanie naruszeń, ale jest ono wręcz proceduralnie niezbędne dla osiągnięcia celów dyrektywy [38]. Zbiorowa ochrona prawna, której art. 7 dyrektywy 93/13 wymaga od państw członkowskich, byłaby – biorąc pod uwagę sens i cel tej dyrektywy – niezupełna, gdyby miała sprowadzać się do eliminowania nieuczciwego postanowienia umownego istniejącego w określonym momencie, jednak bez możliwości wydania ogólnego zakazu stosowania tego postanowienia oraz zastosowania środków zmierzających do egzekwowania tego zakazu w razie jego naruszenia.

67. Mając świadomość tej konieczności, ustawodawca Unii wydał dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/22/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie nakazów zaprzestania szkodliwych praktyk w celu ochrony interesów konsumentów [39]. Celem tej dyrektywy, która zastąpiła wielokrotnie zmienianą poprzednią dyrektywę 98/27/WE [40] ze skutkiem od dnia 29 grudnia 2009 r., jest zbliżenie przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących powództw o zaprzestanie szkodliwych praktyk, mających na celu ochronę zbiorowych interesów konsumentów określonych dyrektywami wymienionymi w załączniku I w celu zapewnienia niezakłóconego funkcjonowania rynku wewnętrznego. Należy w związku z tym wskazać na okoliczność, że do dyrektyw wymienionych w załączniku I do tej dyrektywy należy także istotna dla niniejszego postępowania dyrektywa 93/13. Dyrektywa 2009/22 uzupełnia ochronę prawną ustanowioną na mocy art. 7 ust. 2 dyrektywy 93/13 [41].

36 — T. Pfeiffer, op.cit. (ww. w przypisie 11), art. 7, pkt 9, s. 3.

37 — Niemiecka wersja językowa („im Hinblick auf"), francuska („en vue de"), hiszpańska („con vistas a"), portugalska („com vista a") i duńska („med henblik på").

38 — W swoim „sprawozdaniu dotyczącym stosowania dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych postanowień w umowach konsumenckich" (COM[2000] 248 wersja ostateczna, s. 26) Komisja wskazuje na okoliczność, że powództwa o zaniechanie wnoszone do sądu należą do zwykłego systemu mającego na celu eliminację nieuczciwych postanowień umownych. A.C. Fornage, op.cit. (ww. w przypisie 17), s. 380, również prezentuje pogląd, powołując się na art. 7 i motyw dwudziesty trzeci dyrektywy 93/13, że państwa członkowskie są zobowiązane do dopuszczenia powództw o zaniechanie wnoszonych przez organizacje konsumenckie w interesie konsumentów.

39 — Dz.U. L 110, s. 30.

40 — Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 maja 1998 r. w sprawie nakazów zaprzestania szkodliwych praktyk w celu ochrony interesów konsumentów (Dz.U. L 166, s. 51).

41 — Podobnie J. Stuyck, Public and Private Enforcement in Consumer Protection: General Comparison EU-USA, *New Frontiers of Consumer Protection – The Interplay Between Private and Public Enforcement*, Oxford 2009, s. 78.

68. Upoważniona do występowania z powództwem jest, zgodnie z art. 3 dyrektywy 2009/22, „instytucja lub organizacja, która została utworzona zgodnie z prawem państwa członkowskiego i ma uzasadniony interes w zapewnieniu przestrzegania przepisów" dotyczących ochrony praw konsumentów. Jako że przepis ma brzmienie w dużej mierze podobne do art. 7 ust. 2 dyrektywy 93/13, należy go interpretować w ten sposób, że także organizacje konsumenckie, takie jak skarżąca w postępowaniu przed sądem krajowym, są zasadniczo upoważnione do wytaczania powództw o zaniechanie, o ile spełnione są odpowiednie wymogi wynikające z prawa krajowego.

69. Analizując w świetle powyższych wywodów opisane w drugim pytaniu częściowym sporne przepisy krajowe, dochodzi się do wniosku, że w każdym razie obiektywnie spełniają one wymóg skuteczności, skoro przyznają osobom i organizacjom, mającym uprawniony interes w ochronie praw konsumentów, możliwość domagania się sądowego stwierdzenia nieważności postanowienia umownego oraz żądania od konkretnego przedsiębiorcy zaniechania naruszeń, jeszcze zanim zastosuje on w obrocie postanowienie umowne uznane za nieuczciwe. Możliwość wcześniejszego zwrócenia się do właściwego sądu krajowego o kontrolę abstrakcyjną zapewnia, że dane postanowienie umowne nie zostanie zastosowane w umowach z konsumentami. Stworzona przez ustawę możliwość stwierdzenia nieważności i rozciągnięcia tego skutku prawnego na przyszłość i na wszystkie stosunki umowne przedsiębiorcy ma ponadto tę zaletę, że zapobiega się w ten sposób ponownemu stosowaniu postanowienia umownego uznanego już raz za nieuczciwe. Gdyby, jak często stanowi prawo procesowe, za naruszenie sądowego nakazu zaniechania naruszeń groziły surowe sankcje, powództwo o zaniechanie naruszeń byłoby jeszcze groźniejszym środkiem walki z nieuczciwymi postanowieniami umownymi.

70. Dla uzupełnienia wywodu należy wskazać na okoliczność, że sporne przepisy krajowe nie przewidują procedury porównywalnej z procedurą uprzedniego zezwolenia w rozumieniu motywu dwudziestego czwartego, ponieważ stosowanie określonego postanowienia umownego nie zostało uzależnione na przykład od sądowego albo administracyjnego zezwolenia. Decyzja o wszczęciu procedury kontroli abstrakcyjnej należy raczej wyłącznie do wymienionych w art. 7 ust. 2 dyrektywy 93/13 osób i organizacji upoważnionych do wystąpienia z powództwem.

71. Nie ma także powodów, by uznać, że rozpatrywane przepisy krajowe ingerują w nieproporcjonalny sposób w prawa podstawowe chronione prawem Unii, a zatem by mogły one ostatecznie stać w sprzeczności z wymogiem adekwatności. Przedstawione powyżej w pkt 59 i nast. niniejszej opinii wątpliwości dotyczące skutku erga omnes wywieranego na niekorzyść niebiorącego udziału w postępowaniu sprzedawcy lub dostawcy znajdują odpowiednie zastosowanie i do tej kwestii. Ponieważ kryterium to zostało także spełnione, należy uznać, że przepisy krajowe są zgodne z dyrektywą 93/13.

72. Na drugie pytanie częściowe należy zatem udzielić odpowiedzi, że art. 6 ust. 1 w związku z art. 7 ust. 1 i 2 dyrektywy 93/13 nie stoi na przeszkodzie przepisom krajowym, zgodnie z którymi w orzeczeniu sądowym wydanym w sprawie z powództwa wytoczonego w interesie publicznym zasądza się odszkodowanie także na korzyść konsumentów, którzy nie byli stroną sporu, lub też zakazuje się posługiwania sporządzonym z góry nieuczciwym postanowieniem umownym, które gdy występuje w umowie konsumenckiej, nie wiąże żadnego z zainteresowanych konsumentów, także na przyszłość, w ich stosunkach z pozwanym przedsiębiorcą.

iv) Zwrot naliczonych opłat i kosztów

73. Dalsza kwestia, która wprawdzie nie została włączona do pytań prejudycjalnych, jednak jak wynika z wywodów zawartych w postanowieniu odsyłającym, sąd krajowy dąży najwyraźniej do jej wyjaśnienia, dotyczy zgodności z dyrektywą 93/13 przepisów krajowych, zgodnie z którymi konsumenci niebiorący udziału w postępowaniu mogą domagać się zwrotu opłat i kosztów naliczonych im przez usługodawcę na podstawie nieuczciwych postanowień umownych. Sąd krajowy sformułował to pytanie w ten sposób, że zmierza on do ustalenia, czy konsumenci niebędący stronami postępowania mogą się powoływać na przepisy dyrektywy 93/13 w celu dochodzenia takiego roszczenia o zwrot.

74. Na tak sformułowane pytanie w moim przekonaniu należy udzielić odpowiedzi przeczącej, ponieważ art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 przewiduje jedynie, że nieuczciwe postanowienie umowne „nie wiąże", przy czym „warunki" tego niewiążącego charakteru winny zostać ustalone w przepisach prawa krajowego. Oznacza to, że do państw członkowskich należy techniczno-prawne wdrożenie niewiążącego charakteru postanowienia umownego do ich porządków prawnych. Dyrektywa nie reguluje natomiast ewentualnych roszczeń konsumentów o zwrot świadczeń otrzymanych przez przedsiębiorcę, których nienależny charakter wynika z częściowej nieważności umowy konsumenckiej. Roszczenia o zwrot mają na celu odwrócenie przesunięć majątkowych, które zostały wprawdzie skutecznie dokonane pod względem prawnym, jednak nie były odpowiednio uzasadnione, tak by stosunki majątkowe zostały dostosowane do stanu prawnego zgodnego z ustawą. Roszczenia o zwrot gwarantują zatem o wiele więcej niż spełnienie celu art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13. Cel tego przepisu ogranicza się mianowicie wyłącznie do zapewnienia, by nieuczciwe postanowienia umowne nie nakładały na konsumentów żadnych zobowiązań.

75. Podobnej odpowiedzi na to pytanie należy udzielić z punktu widzenia wymogów zbiorowej ochrony prawnej, do której dyrektywa ta ze względu na swoje ogólne obowiązywanie również znajduje zastosowanie. Artykuł 7 ust. 1 dyrektywy wymaga wprawdzie stosownego i skutecznego środka dla wyeliminowania stosowania nieuczciwych postanowień umownych. Nie wymaga on jednak dostosowania stosunków majątkowych do stanu prawnego zgodnego z ustawą. Ta kwestia została pozostawiona do uregulowania przez prawo krajowe.

76. W związku z tym, że przepisy krajowe przyznają konsumentom więcej praw, niż przewiduje dyrektywa 93/13, należy rozważyć zastosowanie art. 8 dyrektywy. Przepis ten umożliwia państwom członkowskim wydanie lub utrzymanie w mocy bardziej rygorystycznych przepisów prawnych zgodnych z traktatem w dziedzinie objętej dyrektywą w celu zapewnienia wyższego stopnia ochrony konsumenta. Przyznanie w ustawie prawa do zwrotu opłat i kosztów pobranych przez usługodawcę na podstawie nieuczciwych postanowień umownych służy niewątpliwie ochronie konsumenta. Stanowi ono ponadto regulację krajową, dotyczącą objętej zakresem zastosowania dyrektywy 93/13 dziedziny nieuczciwych postanowień w umowach konsumenckich. Skoro wreszcie nie ma żadnych wątpliwości co do jej zgodności z prawem pierwotnym, ta regulacja krajowa spełnia wymogi zgodnego z prawem Unii wykonania uprawnienia przyznanego w art. 8 dyrektywy. W konsekwencji dyrektywa 93/13 nie stoi na przeszkodzie takim przepisom krajowym.

B – *W przedmiocie pytania drugiego*

77. Drugie pytanie prejudycjalne można użytecznie poddać analizie jako obejmujące dwie odrębne serie pytań. W pierwszej kolejności sąd krajowy zmierza do ustalenia, czy postanowienie umowne, w którym przedsiębiorca przewiduje jednostronną zmianę postanowień umownych, bez wyraźnego określenia w umowie metody zmiany ceny i uzasadnionych powodów takiej zmiany, należy uważać za nieuczciwe w rozumieniu dyrektywy 93/13. W wypadku odpowiedzi twierdzącej na to pytanie sąd krajowy zmierza następnie do ustalenia, czy prawo krajowe może przewidzieć nieważność tego postanowienia umownego z mocy prawa. Dla zachowania jasności wywodu obie tematyki należy rozważyć odrębnie i kolejno po sobie.

1. Ocena nieuczciwego charakteru spornego postanowienia umownego

a) Przedmiot kontroli merytorycznej

78. Przed oceną nieuczciwego charakteru spornego postanowienia umownego sąd krajowy musi się upewnić, że kontrola merytoryczna zgodnie z art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 jest w ogóle dopuszczalna. W tym względzie należy wskazać na wyrok w sprawie Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid[42], w którym Trybunał wyjaśnił, że przepis ten nie tylko definiuje zakres zastosowania dyrektywy 93/13,

42 — Wyżej wymieniony w przypisie 19.

lecz raczej zmierza do „ustalenia warunków i zakresu kontroli treści warunków umownych, które nie były przedmiotem indywidualnych negocjacji i opisują podstawowe świadczenia w umowach zawartych między sprzedawcą lub dostawcą a konsumentem”[43]. Zgodnie z art. 4 ust. 2 ocena nieuczciwego charakteru postanowień umownych „nie dotyczy ani określenia głównego przedmiotu umowy, ani relacji ceny i wynagrodzenia do dostarczonych w zamian towarów lub [świadczonych] usług, o ile warunki [postanowienia] te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem”.

79. Okoliczność, że pozwana w postępowaniu przed sądem krajowym przedstawia swoim klientom w rozliczeniu dodatkową opłatę z tytułu zapłaty za pomocą przekazu pocztowego, mogłaby przy powierzchownej analizie prowadzić do wniosku, że sporna praktyka dotyczy wyłącznie ceny jako głównego świadczenia na podstawie umowy, co zgodnie z art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 może zostać poddane kontroli merytorycznej dopiero wówczas, gdy sporne postanowienie umowne zostało wyrażone w sposób niejasny lub niezrozumiały. Pomija się jednak wówczas okoliczność, że istota sporu nie dotyczy wysokości tych opłat, lecz raczej uprawnienia pozwanej w postępowaniu przed sądem krajowym do jednostronnej zmiany postanowień umownych w odniesieniu do określonych świadczeń. Podniesiona kwestia okazuje się zatem bardziej złożona, niż się z początku wydaje. W rzeczywistości określony sposób zmiany umowy, który może potencjalnie postawić konsumenta w znacznym stopniu w niekorzystnej sytuacji, należy poddać ocenie na podstawie dyrektywy 93/13. Okoliczność, że art. 3 ust. 1 w związku z pkt 1 lit. j) załącznika wymienia podobną sytuację, należy uznać za wskazówkę co do tego, że ustawodawca Unii zmierzał do poddania sposobu jednostronnej zmiany umowy surowszej ocenie na podstawie dyrektywy 93/13. Zakres tego postanowienia i jego skutki dla konsumentów przemawiają za koniecznością kontroli merytorycznej. W związku z tym wymogi jasności i zrozumiałości danego postanowienia umownego jako przesłanki kontroli merytorycznej, których spełnienie zgodnie z orzecznictwem winno zostać ustalone przez sąd krajowy[44], nie powinny być nadmiernie ograniczane.

b) Przykładowy charakter wykazu nieuczciwych postanowień umownych i podział kompetencji

80. Co się tyczy węzłowego zagadnienia uznania spornego postanowienia umownego za per se nieuczciwe, należy stwierdzić, że art. 3 dyrektywy 93/13, powołując się na pojęcia dobrej wiary i znacznego braku równowagi pomiędzy prawami i obowiązkami stron, definiuje jedynie w sposób abstrakcyjny czynniki, które przemawiają za uznaniem danego, nieuzgodnionego indywidualnie postanowienia umownego za nieuczciwe[45]. Dlatego też załącznik, do którego odsyła art. 3 ust. 3 dyrektywy, zawiera jedynie przykładowy i niewyczerpujący wykaz postanowień[46], które mogą zostać uznane za nieuczciwe[47]. Postanowienie umowne włączone do tego wykazu nie musi zostać koniecznie uznane za nieuczciwe, i odwrotnie, także postanowienie umowne niefigurujące w wykazie może zostać uznane za nieuczciwe[48]. Nie można zatem z samego faktu, że postanowienie umowne znajduje się w wykazie, w sposób konieczny wnioskować, że jest ono per se nieuczciwe.

81. Pomimo przykładowego charakteru, jaki zgodnie z orzecznictwem ma fakt zamieszczenia w wykazie, wymagana jest samodzielna i szczegółowa ocena danego postanowienia umownego w odniesieniu do jego ewentualnego nieuczciwego charakteru. Ta ocena następuje zgodnie z art. 4 ust. 1 dyrektywy 93/13 z uwzględnieniem rodzaju towarów lub usług, których umowa dotyczy, i z odniesieniem, według stanu w chwili zawarcia umowy, do wszelkich okoliczności związanych z jej zawarciem oraz do innych postanowień tej umowy, od których rozpatrywane postanowienie jest uzależnione.

43 — Ibidem, pkt 34.

44 — Zobacz ww. w przypisie 19 wyrok w sprawie Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, pkt 32.

45 — Zobacz ww. w przypisie 5 wyrok w sprawie Pannon GSM, pkt 37; wyrok z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie C-237/02 Freiburger Kommunalbauten, Rec. s. I-3403, pkt 20.

46 — Jak wynika z motywu siedemnastego, wykaz zamieszczony w załączniku dla celów tej dyrektywy może podawać jedynie przykłady. W związku z tym minimalnym charakterem może on być uzupełniany albo formułowany bardziej restrykcyjnie przez państwa członkowskie w ich krajowych porządkach prawnych, w szczególności w odniesieniu do zakresu obowiązywania tych postanowień umownych.

47 — Zobacz ww. w przypisie 5 wyrok w sprawie Pannon GSM, pkt 38; ww. w przypisie 45 wyrok w sprawie Freiburger Kommunalbauten, pkt 20.

48 — Zobacz wyrok z dnia 7 maja 2002 r. w sprawie C-478/99 Komisja przeciwko Szwecji, Rec. s. I-4147, pkt 20; ww. w przypisie 45 wyrok w sprawie Freiburger Kommunalbauten, pkt 20.

82. W tym względzie należy przypomnieć, że z utrwalonego orzecznictwa Trybunału wynika, iż do sądu krajowego należy ustalenie, czy dane postanowienie umowne spełnia wszystkie przesłanki uznania go za nieuczciwe w rozumieniu art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13[49]. Dla celów niniejszego odesłania prejudycjalnego oznacza to, na co wskazali jednogłośnie wszyscy uczestnicy postępowania w swoich uwagach na piśmie, że ocena nieuczciwego charakteru spornego postanowienia umownego należy do sądu krajowego, a nie do Trybunału.

83. Z orzecznictwa wynika również, że w ramach wykonywania kompetencji do dokonywania wykładni prawa wspólnotowego, przyznanej mu na mocy art. 267 TFUE, Trybunał może dokonywać wykładni ogólnych kryteriów użytych przez ustawodawcę Unii celem zdefiniowania pojęcia nieuczciwego postanowienia umownego. Jak Trybunał orzekł niedawno w wyroku w sprawie Pénzügyi Lízing[50], ta kompetencja do dokonywania wykładni obejmuje w szczególności postanowienia ujęte w załączniku do dyrektywy 93/13. Trybunał nie jest natomiast właściwy do orzekania w przedmiocie zastosowania tych kryteriów ogólnych do konkretnego postanowienia umownego, którego oceny należy dokonać przy uwzględnieniu okoliczności konkretnej sprawy[51].

84. Z tego pytania prejudycjalnego można w sposób dorozumiany wywnioskować, że sąd krajowy stoi najwyraźniej na stanowisku, iż sporne postanowienie umowne odpowiada w dużej mierze sytuacji opisanej w pkt 1 lit. j) załącznika. Takiej kwalifikacji nie można w każdym razie podważyć na podstawie przekazanych Trybunałowi danych na temat stanu faktycznego sprawy przed sądem krajowym. Jak bowiem wynika z akt sprawy[52], pozwana w postępowaniu przed sądem krajowym stopniowo wprowadzała zakwestionowaną praktykę handlową polegającą na pobieraniu opłaty za regulowanie rachunków przekazem pocztowym w okresie pomiędzy czerwcem a październikiem 2008 r., a mianowicie poprzez zmianę swojego wzorca umowy. Nie jest jasne jedynie, czy wprowadzenie nowego wzorca umowy odnosiło się tylko do nowo zawieranych umów, czy też wszyscy klienci byli nim objęci w równym stopniu. W braku szczegółowych informacji w tym względzie należy uznać, że miała miejsce ta druga sytuacja. Realistyczna analiza stanu faktycznego przemawia także za uznaniem, że przedsiębiorca mógł być bardziej zainteresowany ogólnym obowiązywaniem swojego wzorca umowy we wszystkich stosunkach umownych istniejących pomiędzy nim i jego klientami. Z tego punktu widzenia w sporze przed sądem krajowym nastąpiła następcza zmiana postanowień umownych, odpowiadająca opisowi zawartemu w pkt 1 lit. j) załącznika.

85. Odpowiednio do rozdziału kompetencji w ramach postępowania prejudycjalnego Trybunał ograniczy się do wykładni wskazanego przepisu dyrektywy na podstawie dokonanej przez sąd krajowy kwalifikacji, przy czym w interesie udzielenia użytecznej odpowiedzi na pytania prejudycjalne niezbędne może być również uwzględnienie okoliczności sporu przed sądem krajowym.

c) Wykładnia brzmienia postanowienia umownego

86. Punktem wyjścia dla wykładni jest główny przepis zawarty w art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13. Zgodnie z nim postanowienia umowne, które nie zostały uzgodnione indywidualnie, mogą być uznane za nieuczciwe, „jeśli stoją w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, powodują[c] znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta”. Jeśli przedsiębiorca przyznaje sobie, tak jak w sporze przed sądem krajowym, prawo do jednostronnej zmiany istotnych elementów umowy, do których należą cena i koszty wykonania umowy, to może to w pewnych okolicznościach prowadzić do sytuacji, w której konsument zdany jest na dobrą wolę przedsiębiorcy,

49 — Zobacz ww. w przypisie 45 wyrok w sprawie Freiburger Kommunalbauten, pkt 25; ww. w przypisie 5 wyrok w sprawie Pannon GSM, pkt 43; ww. w przypisie 4 wyrok w sprawie Mostaza Claro, pkt 23; wyrok z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie C-137/08 Pénzügyi Lízing, Zb.Orz. s. I-10847, pkt 43, 44.

50 — Wyżej wymieniony w przypisie 49 wyrok w sprawie Pénzügyi Lízing, pkt 44.

51 — Zobacz ww. w przypisie 45 wyrok w sprawie Freiburger Kommunalbauten, pkt 22; ww. w przypisie 5 wyrok w sprawie Pannon GSM, pkt 42; ww. w przypisie 4 wyrok w sprawie Mostaza Claro, pkt 22; ww. w przypisie 49 wyrok w sprawie Pénzügyi Lízing, pkt 43, 44.

52 — Zobacz s. 3 repliki pozwanej z postępowaniu przed sądem krajowym z dnia 4 maja 2009 r.

nie dysponując żadną ochroną, o ile nie zostało mu w wyjątkowych wypadkach przyznane prawo wniesienia sprzeciwu wobec takiej zmiany. Ryzyko niekorzystnego traktowania konsumenta jest tym większe, im mniej określone jest sporne postanowienie umowne w odniesieniu do tych aspektów umowy, które mogą zostać jednostronnie zmienione przez przedsiębiorcę. Takie postanowienie umowne może w konsekwencji prowadzić do znacznego przekształcenia praw i obowiązków wynikających z umowy na niekorzyść konsumenta, co stoi w sprzeczności z wymogami dobrej wiary. Ma to miejsce w szczególności w sytuacji, gdy uprawnienie do wprowadzania zmian przez przedsiębiorcę, tak jak w sporze przed sądem krajowym, rozciąga się na główny przedmiot umowy i nie jest ograniczone jedynie do pozostałych aspektów umowy. Właśnie zdając sobie sprawę z ryzyka, jakie niesie za sobą taka sytuacja dla konsumenta, ustawodawca Unii ujął ją w ogólnym kształcie w pkt 1 lit. j) załącznika.

87. Jednak nie wszystkie bez wyjątku postanowienia umowne ustanawiające uprawnienie do zmiany umowy są nieuczciwe, lecz tylko takie, które przyznają uprawnienie do zmiany umowy nieuzależnionej bez wskazania uzasadnionej przyczyny albo które nie wymieniają przyczyny zmiany w samym postanowieniu umownym. Sytuacja opisana w pkt 1 lit. j) załącznika zakłada, że konsument jest wystarczająco chroniony, jeśli został on z góry poinformowany o możliwości i zasadach zmiany umowy. Uzasadniona przyczyna nie implikuje, jak wynika to w szczególności a contrario z kryterium istotnych podstaw ujętego w pkt 1 lit. g), bezwzględnej niemożności wymagania utrzymania wszystkich elementów umownego opisu świadczeń. Wystarczy raczej każdy dostatecznie doniosły pod względem prawnym powód dla zmiany opisu świadczenia umożliwionej przez postanowienie umowne. Chodzi zatem o występowanie powodu doniosłego pod względem prawnym przy rozważeniu występujących interesów. Przyczyna zmiany musi być wyraźnie wymieniona w postanowieniu umownym. Jeśli przyczyna nie została wymieniona, takie postanowienie umowne jest z reguły już tylko z tego powodu nieuczciwe. Przyczyna ta musi zostać określona w sposób jasny i zrozumiały dla konsumenta. Obowiązek ten wynika już z art. 5 dyrektywy 93/13, zgodnie z którym wszelkie postanowienia wyrażone na piśmie muszą być również sformułowane jasno i zrozumiale. Zgodnie z brzmieniem i sensem sytuacji dotyczącej postanowienia umownego opisanej w pkt 1 lit. j) załącznika nie wystarczy w tym celu, aby postanowienie umowne po prostu powtarzało nieprecyzyjny wymóg uzasadnionej przyczyny[53]. Ewentualna przyczyna musi zostać raczej sformułowana w sposób wystarczająco przejrzysty. Jak można bezpośrednio wywnioskować z pytania prejudycjalnego, wymóg ten w sporze przed sądem krajowym oczywiście nie jest spełniony, a więc z pewnością występują względy przemawiające za uznaniem spornego postanowienia umownego za nieuczciwe. Ostateczna ocena należy jednak do sądu krajowego właściwego w tej sprawie.

2. W przedmiocie bezwzględnej nieważności

a) Sankcja nieważności przewidziana w prawie krajowym

88. W odniesieniu do ostatniego pytania prejudycjalnego, za pomocą którego sąd krajowy zmierza do ustalenia, czy przepis krajowy może zastosować sankcję bezwzględnej nieważności w odniesieniu do nieuczciwego postanowienia umownego, należy na wstępie wskazać na moje wywody w pkt 47 i nast. niniejszej opinii.

89. Jak tam stwierdziłam, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 przewiduje jedynie, że sporne postanowienie umowne „nie wiąże konsumenta", podczas gdy skutki stwierdzenia jego nieuczciwego charakteru określa prawo krajowe. Ten przepis dyrektywy ogranicza się do wskazania określonego rezultatu, którego osiągnięcie państwa członkowskie zobowiązane są zapewnić poprzez wdrożenie dyrektywy, jednak bez szczegółowego określania, czy dane postanowienie umowne należy uznać za nieważne czy też bezskuteczne. Ta kwestia została pozostawiona prawu krajowemu. Taka regulacja odpowiada także naturze prawnej dyrektywy jako narzędzia zbliżania ustawodawstw, które, zgodnie z art. 288 TFUE, wiąże w odniesieniu do zamierzonego rezultatu, podczas gdy pozostawia władzom krajowym wybór form i środków.

53 — Zobacz T. Pfeiffer, op.cit. (ww. w przypisie 11), załącznik, pkt 91, s. 17.

90. W tym kontekście sankcja nieważności wydaje się zasadniczo zgodna z dyrektywą 93/13, ponieważ odpowiednio do celu art. 6 ust. 1 zapobiega ona wywieraniu przez nieuczciwe postanowienie umowne skutków prawnych na niekorzyść konsumenta [54].

b) W przedmiocie bezwzględnego charakteru nieważności

91. W kwestii tego, czy prawo krajowe może przewidzieć sankcję bezwzględnej nieważności w odniesieniu do takiego postanowienia umownego, należy wskazać na orzecznictwo Trybunału w przedmiocie art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, w którym krajowym przepisom wdrażającym dyrektywę postawiono istotne wymogi zapewniające spełnienie celu ochrony konsumenta.

92. Przypominam, po pierwsze, wyrok w sprawach połączonych Océano Grupo Editorial i Salvat Editores [55], w którym Trybunał stwierdził, że „cel art. 6 dyrektywy […] nie mógłby zostać osiągnięty, gdyby [konsumenci] mieli obowiązek samodzielnego powoływania się na nieuczciwy charakter takich postanowień", i że „skuteczna ochrona konsumenta może zostać osiągnięta jedynie wtedy, gdy sąd krajowy będzie miał kompetencję do ocenienia tego rodzaju postanowień z urzędu" [56]. Przypominam, po drugie, wyrok w sprawie Pannon GSM [57], w którym Trybunał doprecyzował powyższe orzeczenia, stwierdzając, że „nie można interpretować art. 6 ust. 1 dyrektywy w taki sposób, iż tylko w przypadku, gdy konsument wniósł pozew wyraźnie w tym celu, nieuczciwy warunek umowny nie wiąże konsumenta". Trybunał uzasadnił to tym, że „taka interpretacja wykluczałaby bowiem kompetencję sądu krajowego do dokonania oceny z urzędu nieuczciwego charakteru warunku umownego w ramach przeprowadzanej przez ten sąd oceny dopuszczalności wniesionego doń pozwu i bez konkretnego żądania w tym przedmiocie" [58].

93. Jak już podniosłam w mojej opinii w sprawie Pénzügyi Lízing [59], orzecznictwo to należy rozumieć w ten sposób, że po pierwsze, sąd krajowy jest zobowiązany na mocy prawa Unii do badania z urzędu nieuczciwego charakteru postanowienia umownego, a po drugie, brak mocy wiążącej nieuczciwego postanowienia umownego musi występować z mocy samego prawa [60]. Jedynie gdy te przesłanki są spełnione, jest pewne, że żadna interwencja ze strony konsumenta nie jest wymagana, aby nie był on związany postanowieniem.

94. Wdrażając do krajowego porządku prawnego wymóg braku mocy wiążącej nieuczciwego postanowienia umownego dla konsumenta, państwa członkowskie mogą zatem zdecydować, że takie postanowienie umowne jest nieważne z mocy prawa.

C – *Synteza*

95. Należy na koniec krótko podsumować istotne wnioski wynikające z powyższych rozważań w przedmiocie pytań prejudycjalnych.

54 — Podobnie M. Ebers, op.cit. (ww. w przypisie 10), s. 405, który prezentuje pogląd, że koncepcja bezwzględnej nieważności spełnia wymogi orzecznictwa, podczas gdy względna nieważność ich nie spełnia. Inne koncepcje, jak na przykład nieważność ochronna (*protective nullity*) wydają się autorowi zgodne z orzecznictwem Trybunału, o ile konsument jest chroniony również wówczas, gdy nie zaskarży on nieuczciwego postanowienia umownego, albo ponieważ nie zna swoich praw, albo dlatego, że w ogóle powstrzymuje się od dochodzenia tych praw (zob. w przedmiocie zasady nieważności ochronnej we włoskim prawie cywilnym F. Schurr, w: *Handbuch Italienisches Zivilrecht*, red. B. Eccher, F. Schurr, G. Christandl, Wien 2009, s. 323, pkt 3/437).

55 — Wyżej wymieniony w przypisie 4.

56 — Ibidem, pkt 26.

57 — Wyżej wymieniony w przypisie 5.

58 — Ibidem, pkt 24.

59 — Opinia z dnia 6 lipca 2010 r. w sprawie Pénzügyi Lízing, w której zapadł ww. w przypisie 49 wyrok, pkt 105.

60 — Zobacz J. Heinig, Die AGB-Kontrolle von Gerichtsstandsklauseln – zum Urteil Pannon des EuGH, *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 2009, s. 885, który wypowiedzi Trybunału zawarte w tym wyroku rozumie w ten sposób, że z obowiązkiem kontroli z urzędu zgodna jest tylko sytuacja, w której nieskuteczność zgodnie z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 następuje z mocy prawa, a konsument nie musi jej podnosić; G. Borges, AGB-Kontrolle durch den EuGH, *Neue Juristische Wochenschrift*, 2001, s. 2061.

96. Przeprowadzona analiza wykazała, że dyrektywa 93/13 nie tylko dopuszcza włączenie instytucji powództwa w postępowaniu grupowym do krajowych porządków prawnych, lecz ponadto uważa ją za „skuteczny" i „stosowny" środek zbiorowej ochrony prawnej zgodnie z art. 7 ust. 2, mający na celu „zapobieganie" stosowaniu nieuczciwych postanowień w obrocie [61].

97. Jakkolwiek szczątkowe jedynie wymogi zawarte w art. 7 dyrektywy 93/13 oraz wybrane przez ustawodawcę Unii podejście polegające na minimalnej harmonizacji przyznają państwom członkowskim szeroki zakres swobodnego uznania w odniesieniu do ukształtowania ich prawa procesowego, określone przesłanki muszą zostać spełnione dla zapewnienia, że cel ochrony konsumenta zostanie osiągnięty. Należy do nich przesłanka, zgodnie z którą postanowienie umowne uznane za nieuczciwe pozostaje „niewiążące" dla zainteresowanego konsumenta zgodnie z art. 6 ust. 1 [62]. Cel ten w wystarczający sposób osiąga w każdym razie regulacja przyznająca orzeczeniom sądów krajowych stwierdzającym nieuczciwy charakter postanowienia umownego skuteczność nie tylko względem stron postępowania, lecz także wobec każdego (skuteczność erga omnes), która zawiera umowę z danym przedsiębiorcą, stosującym rozpatrywane postanowienie umowne [63]. Powództwa o zaniechanie naruszeń, których kształt jest również ogólnie regulowany przez dyrektywę 2009/22, wydają się konieczne z punktu widzenia prawa procesowego dla osiągnięcia celu dyrektywy [64].

98. Stwierdziłam ponadto, że ewentualne prawo konsumentów do zwrotu opłat i kosztów poniesionych w wyniku stosowania nieuczciwego postanowienia umownego nie jest wprawdzie regulowane dyrektywą 93/13, jednak dyrektywa ta nie stoi zasadniczo na przeszkodzie przepisowi prawa krajowego regulującego tę kwestię [65]. Przeprowadzona przeze mnie analiza wykazała wreszcie, że wprawdzie istotne względy przemawiają za przyjęciem, iż sporne postanowienie umowne odpowiada opisowi ujętemu w pkt 1 lit. j) załącznika i spełnia kryterium nieuczciwego charakteru w rozumieniu art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13. Do sądu krajowego należy jednak ostateczne wypowiedzenie się w przedmiocie nieuczciwego charakteru tego postanowienia umownego [66]. Jeżeli sąd krajowy stwierdzi, że sporne postanowienie umowne jest nieuczciwe, to dyrektywa 93/13 nie stoi na przeszkodzie stwierdzeniu jego bezwzględnej nieważności zgodnie z właściwymi przepisami prawa krajowego [67].

VII – Wnioski

99. Uwzględniając powyższe rozważania proponuję, by Trybunał udzielił następującej odpowiedzi na postawione przez Pest Megyei Bíróság pytania prejudycjalne:

1) Artykuł 6 ust. 1 w związku z art. 7 ust. 1 i 2 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich należy interpretować w ten sposób, że nie stoją one na przeszkodzie przepisom krajowym, zgodnie z którymi nieuczciwe postanowienie umowne, stosowane przez określonego przedsiębiorcę w umowach konsumenckich, którego nieważność albo brak mocy wiążącej została stwierdzona przez sąd krajowy w wyniku powództwa w interesie zbiorowym wytoczonego przez wyznaczony przez prawo i uprawniony do tego podmiot, nie wiąże żadnego konsumenta będącego stroną umowy konsumenckiej zawartej przez wskazanego przedsiębiorcę.

61 — Zobacz pkt 39–43 niniejszej opinii.
62 — Ibidem, pkt 51.
63 — Ibidem, pkt 61.
64 — Ibidem, pkt 66 i nast.
65 — Ibidem, pkt 76.
66 — Ibidem, pkt 87.
67 — Ibidem, pkt 94.

2) Artykuł 6 ust. 1 w związku z art. 7 ust. 1 i 2 dyrektywy 93/13 nie przyznaje konsumentowi, niebędącemu stroną postępowania, prawa do zwrotu kosztów powstałych w wyniku nieuczciwego charakteru postanowienia umownego, jeśli nieuczciwy charakter postanowienia umownego został stwierdzony w niedotyczącym go postępowaniu. Niemniej jednak art. 8 tej dyrektywy nie stoi na przeszkodzie przepisom krajowym przyznającym konsumentowi w takim wypadku prawo do zwrotu.

3) Postanowienie umowne, w którym przedsiębiorca przewidział możliwość jednostronnej zmiany wzorca umowy, bez wyraźnego określenia metody zmiany ceny albo podania w umowie uzasadnionej przyczyny zmiany, objęte jest zakresem pkt 1 lit. j) załącznika, o którym mowa w art. 3 ust. 3 dyrektywy 93/13. Do sądu krajowego należy jednak ocena nieuczciwego charakteru danego postanowienia umownego w konkretnym przypadku. Dyrektywa ta nie stoi na przeszkodzie przepisom krajowym, przewidującym w odniesieniu do takiego postanowienia umownego sankcję nieważności bezwzględnej.